

CONSTANTIN NOICA
JURNAL FILOZOFIC

HUMANITAS

COLECTIA

Φ

CONSTANTIN NOICA
JURNAL FILOZOFIC

HUMANITAS

BUCUREȘTI 1990

Redactor : CRISTIAN PETRU

Coperta : DOINA ELISABETA ȘTEFLEA

ISBN 973-28-0170-0

**Ediția originală : Editura „Publicom”,
București, 1944**

Mi-a dispărut o pagină din acest Jurnal. Ce spusesem acolo ? Era poate ceva adînc, ceva hotărîtor. Mă cuprinde deodată neliniştea să mă ştiu străin de mine, de ce am mai bun în mine, şi înţeleg vorba ciudată a lui Augustin : e în noi ceva mai adînc decît noi înşine.

*

Oameni. Nu lucruri, nu peisaje ; oameni. Să fii însetat de omul nou, aşa cum eşti de lumile noi. Căci fiecare om e o formă de încăpătînire, adică o idee. Şi-ţi place să vezi care e gestul ideii, care e vocea ei. Cum surîde ea.

*

Filozofia nu e posibilă decît în oraş, printre oameni, pe pieţele acelea de care nu se dezlipea Socrate. Singură întîlnirea cu celălalt ți-o dă. Puneți etaje peste etaje, suprimați grădinile (sau lăsați cel mult aceste con-

venționale grădini publice) — și undeva, lângă o scară de serviciu, se va naște un filozof.

E încă prea multă natură în România.

Stăteam de cîtăva vreme într-un bloc. Deasupra mea era o nuntă. Dansau, dar fără nici un ritm parcă. Din cînd în cînd o voce răgușită se ridica peste celelalte ; probabil cîntau un refren. Un geam se spărgea, cu zgomot. Ce haos o petrecere, ce absurditate !

Dar așa este și **dinăuntru** ? Totul se organizează privit de acolo, și ritmul dansului e ritm, iar vocile sînt una, ba chiar geamul acela care se sparge intră în desfășurarea petrecerii. Există o lege de creștere interioară a petrecerii, întocmai cum cresc lucrurile în scena în care se sparge, trebuie să se spargă, vasul din „Idiotul“ lui Dostoevski. Cei dinăuntru cunosc legea aceasta de creștere, iar pentru ei totul se ține, chiar și excesul ; în timp ce pentru cel de afară totul e haos. Așa trebuie să fie cu cei care judecă din afară orice acțiune, orice fapt de viață : stau la alt etaj.

Și-mi dau seama, cum stau treaz în noapte, ce adînc fapt de viață e o petrecere. Cînd spunea că nu se poate „povesti“ un bal ? E

aproape un miracol, ca orice fapt de viață. E atît de frumoasă viața, cu creșterea ei spre nu știi ce ! O creștere riguroasă, geometrică, strictă, ca în Bach — spre nu știi ce.

A doua zi întîlnesc un cunoscut din bloc. „Ce frumoasă e viața !“ exclam eu destul de abrupt.

— Ai fost ieri la nuntă ? mă întreabă el.

*

Noi nu avem un termen românesc pentru „devenire“. Avem cîteva pentru ființă, dar nu avem pentru devenire. Am fi putut avea termenul de : petrecere (se petrece ceva, care e mai mult decît se întîmplă, are loc : are desfășurare). Dar l-au expropriat chefliei. Singura noastră devenire este în chef, în distracție, — în înstrăinare.

*

Visez o școală în care să nu se predea, la drept vorbind, nimic. Să trăiești liniștit și cuviincios, într-o margine de cetate, iar oamenii tineri, cîteva oameni tineri ai lumii, să vină acolo spre a se elibera de tirania profesoratului. Căci totul și toți le dau lecții. Totul trebuie învățat din afară și pe dinafară, iar singurul lucru care le e îngăduit din cînd

în cînd e să pună întrebări. Dar nu vedeți că au și ei de spus ceva, de mărturisit ceva ? Și nu vedeți că noi nu avem întotdeauna ce să le spunem ? Sîntem doar mijlocitori între ei și ei înșiși. (Dar nici asta nu trebuie să le fie spus).

Discipolul vine la tine să-ți ceară. Tu trebuie să-l înveți că n-are nimic de primit, că trebuie să crească. Discipolul vrea să devină iederă. Trebuie să-l lași să fie ce trebuie să fie : chiar buruiană. Și cel mai frumos sfîrșit al tău — fertilitate ! — e să te năpădească buruienile ¹.

„...Era un om atît de tînăr și de armonios, încît mi-am închipuit un teolog care ar exclama : „Voi sînteți cei care țin lumea în loc ! Pentru voi trebuie lumea perpetuată, amînată. Dumnezeu ar mîntui-o dacă n-ar fi încă ființe să se bucure de ea și să întîrzie, prin tot ce e păgîn în ei, răscumpărarea.“

Să ții lumea în loc. Este moarte ? Este viață ?

¹ Gîndul acesta — și alte cîteva din Jurnal — au fost întimplător folosite în unele articole. Le restituî aici purității lor de pagini dintr-un „Jurnal filozofic“.

Toată viața noastră morală încapă aci : între fiul risipitor și fratele lui. Ne pierdem și ne căjm ; sau ne păstrăm și ne împietrim inima. E rău să nu asculți. Dar e la fel de rău să **știi** să asculți — și să **ții** minte.

Gîndul Școlii, al celei unde să nu se predea nimic, mă obsedează. Stări de spirit, asta trebuie dat altora ; nu conținuturi, nu sfaturi, nu învățături. De aceea nici nu trebuie lecții. Chiar unui om care te întreabă, nu ai nevoie să-i dai „lecții“. O carte pe care o scoți din bibliotecă, un Preludiu de Bach pe care-l pui seara, în liniște, sau un exemplu de seninătate intelectuală, sînt mult mai educative decît o lecție. Oamenii aceia tineri văd că vrei să încorporezi o idee și încep să încoporeze și ei una. (Poate „gîndul unic“, de care vorbea Pârvan).

Cred că școala asta trebuie făcută.

„Tout est vrai là dedans, rien n'y est exact“, vorba lui Barrès contra inginerilor de

tipul lui Charles Martin, contra filologilor, contra profesorilor, contra fraților fiului risipitor.

*

Ursuz ca fratele fiului risipitor.

*

Maria și Marța — Maria care stă la picioarele Mîntuitorului, Marta care robotește prin casă, ursuză — sînt în fond fiul risipitor și fratele. Dar destinul fiului e să se piardă în acțiune, pe cînd al Mariei e să se piardă în contemplație. E toată distanța dintre spiritul masculin și cel feminin, aci. Oamenii se definesc după felul cum se pierd.

*

Ce are de dat un spirit feminin ? O singură fericire, un singur extaz. Și toată tehnica feminității e de a pulveriza acea fericire în nenumărate fericiri, într-o succesiune și devenire de fericiri minore. Căci ea pleacă de la ființă (Simmel !) și atunci caută devenirea și diversul ; în timp ce bărbatul pleacă de la devenire, și e însetat de ființă, de unitate.

Setea Unului de a se pierde și setea Multiplului de a se readuna.

*

Am ieșit în seara aceea repetînd tema unică din Passacalia lui Bach, cu sentimentul că dacă aș pierde-o, aș rămîne gol. Spaima de a fi părăsit, numai muzica ți-o dă cu adevărat.

*

Nu cunosc nimic mai detestabil, în muzică, decît finalul Simfoniei a cincea de Beethoven. Cu un sfert de oră înainte de a sfîrși, simți că va sfîrși ; că a sfîrșit.

Bach nu poate sfîrși. De aceea sînt finalurile lui atît de frumoase. Nu o repetiție, nu o concluzie bine punctată, ca la Mozart sau Beethoven. Ci sfîșiere ; efort zadarnic de înnoire : greutatea despărțirii de materia, somnul, vraja muzicii, — dacă n-a obținut, printr-o miraculoasă schimbare de ton : transfigurarea.

*

În cartea aceea extraordinară (mediocru scrisă, supărător de ditirambică, totuși ex-

traordinară) a Annei Magdalena Bach despre soțul ei, regăsesc, de astă dată pe registrul vieții lui Bach, aceeași greutate de a sfîrși. Sînt sfîrșituri în sfîrșitul său, ca în muzică. Putea sfîrși după ce dictase lui Altnikol, ginerele său, în noaptea din urmă, acel : „Sînt înaintea Scaunului Tău, Doamne“. Dar nu sfîrșește încă. Puțin înainte de-a muri îi revine, pentru cîteva clipe, vederea, de cîtva timp pierdută ; revede pe toți ai săi, iar cînd Magdalena îi arată un trandafir roșu, el rostește acel : „dar sînt culori mai frumoase acolo unde mă duc !“ care ar putea fi încă un sfîrșit. Iar abia cînd cere Magdalenei să-i cînte ceva și ea începe — ce voce va fi avut ? — coralul pe care-l vor intona cu toții, Bach sfîrșește cu adevărat.

E greutatea despărțirii de **somnul** vieții.

*

.

Dacă iubiți muzica, — pierderile, curgerile, creșterile ; dacă vă plac geometria și rigoarea, fără să vi se împietrească inima și mințea ; dacă aveți un dram de nebunie și un munte de măsură — veți întîlni, cîndva, filozofia.

*

Ieri am căutat local pentru Școală ; o casă în marginea orașului, pentru mine și un prieten, doi. La un chioșc lângă barieră, mă interesez de ieșirea spre pădurea Ștefănești. „Pe cine căutați acolo ?” mă întreabă, cu chef de vorbă, omul.

Tresar o clipă. În fond mă căutam pe mine. Mă duceam acolo să întâlnesc această apariție ciudată care ești tu însuși, proiectat în viitor. Dar n-am curajul să practic filozofia cu tutungiul. Îi vorbesc doar despre un fel de profesor care stă acolo fără elevi, într-o școală în care nu se predă, la drept vorbind, nimic. „N-ai auzit de el ?” întreb eu. „Ba da, mi se pare c-am auzit. E unul...”

Omul știa. Eu nu știam încă, dar el știa — tot ce era de știut pentru ceilalți.

*

Să fii singur, ca un copil printre oamenii mari (Rilke).

*

Oamenii mari fericesc pe copii, înțelepții pe nebuni, regii pe cei săraci și fratele fiului risipitor pe fiu. Ce destin ne trimite permanent la **celălalt** ? Nu la altceva — care ar putea deveni al nostru — ci la celălalt.

Și fiul și fratele sînt nefericiți. Așa poate începe un tratat de etică.

Îmi place începutul Bibliei. Dumnezeu face lumina și apoi vede că e bună. Face uscatul și apele, și apoi vede că sînt bune. (Numai la om nu vede asta. Să fi fost de la sine înțeles ?). În orice caz întîi creează și pe urmă stă să judece. Ce extraordinară replică pentru Teodiceea lui Leibniz, în care lumea e creată **pentru** că e cea mai bună.

Numai noi oamenii, leibnizieni înnașcuți, cerem ca programul să preceadă fapta. Ființe întoarse de la viață, ființe teoretice și absurde ce sîntem !

De scris un Anti-Mathesis. (Deși... deși... Era atîta febră a **ideii**, acolo ? Sau mai degrabă era febră a **ideii** ?).

Abel este cioban și Cain plugar. Abel răătăcește ca Fiul, și Cain frămîntă locul, ca Fratele. Iar Cain ucide pe Abel. Întotdeauna Cain ucide pe Abel.

Mă gîndesc, de pildă, la cele două suflete **românești** : sufletul pastoral și sufletul agrar. Tot ce e nostalgie și libertate, tot ce e senti-

ment artistic, tot ce e sete de zări noi — spun
unii — ține la noi de sufletul păstorului. Dar
a trecut peste el sufletul stătător al plugaru-
lui și l-a pustiiit ; are să-l pustiască.

Sîntem țara lui Cain, în care Abel n-a
murit încă de tot. Dar va veni pedeapsa lui
Dumnezeu, mașina, și-i va mătura pe amîn-
doi, — pentru ca neamul lor să crească, să
crească biblic, dincolo de zările țării.

Ce curios rol are „valul“ în istoria româ-
nească ; valul lui Traian și alte valuri. În
fond valul e simbolul mișcării ; la noi însă s-a
staticizat și a devenit zid de apărare. Ince-
puturile românești constau în încremenirea
valurilor.

. Și-mi vine în minte Russo : „Melancolia
Bibliei stă pe deasupra neamului ; țara se
sfîșie între liniile plîngătoare ale hronicari-
lor și cîntecele dureroare ale poporului.“

Un „strigăt tare“, asta voia el. Dar n-avea
să-l audă.

Dintr-un text mähăcean al lui Hașdeu, de-
spre cei din iad : „Scula-se-vor la ziua de

giudețu, goi și negri, întunecați, strîmbi și grozavi, necurați și iuți.“

De ce iuți ? Poate că ține de viziunea iadului în biserica noastră. Dar e și o curioasă frică de mișcare, în viziunea noastră populară. E o obsesie a seninătății, în conștiința românească, obsesie pe care o reda cîndva Neagoe Basarab, după cine știe ce ascet oriental : „Cel ce n-are îndîrjire, acela vede pe Dumnezeu.“

Prietenul meu V. are dreptate : viziunea **populară** românească e cea a unui alai împărătesc. De n-am obosi pe drum ! Vorba lui C.

*

„Nu știți că noi vom judeca pe îngeri ? Cu atît mai mult lucrurile vieții acesteia“. (Pavel, I-a Cor. 6, 3.). Undeva, Nae Ionescu încearcă un comentariu pentru vorba aceasta uluitoare : „...cel dintîi (îngerul) nefiind decît un ideal de sublimare al lucrurilor ; cel de-al doilea (omul), treaptă de ajungere la Dumnezeu“.

Așadar tu, ca om, stai, într-o anumită ierarhie deasupra îngerilor. Ei nu sînt un ideal de perfecționare pentru om, ci pentru cele ale firii. Poate și pentru femei, care se simt

atît de legate de fire. Dar mă uit în jurul nostru, să văd cine poate judeca un înger ? Nimeni. Și totuși, asta n-are însemnătate. Creștinismul îți spune și ce ești, nu numai ce ai devenit.

Bach cîntînd cu mîna dreaptă o fugă, la clavecin, în timp ce cu mîna stîngă ține după mijloc pe Anna Magdalena. „Poate că acesta are să fie ultimul lucru la care mă voi gîndi“, notează ea.

Undeva, printre cetele îngerești, e o adiere de gelozie.

Dintre animale — spune Geneza — nu s-a găsit nici un ajutor pentru om. De aceea Dumnezeu adoarme pe Adam și scoate din coasta sa femeia.

Dacă s-ar fi găsit ceva s-o înlocuiască.:

Tristețea de a nu fi păcătuît. Tristețe care cuprinde din cînd în cînd pe îngeri și aproape întotdeauna pe oamenii mediocri. În frunte cu fratele fiului risipitor.

Rețin proverbul : „Păcatele-s pe oameni, nu pe butuci.“ Cam frust exprimat, — dar asta-i totul, în fond.

„A venit la mine, îmi istorisește un duhovnic, și mi-a cerut să-i fac iertat un păcat.

— Ce-ai făcut ?

— Mi-am dat seama că voi păcătui. Simt că, în împrejurările acestea care mă așteaptă astăzi chiar, nu pot să nu păcătuiesc. Am venit s-o spun și să cer absolvire.

— Dar cum să ți-o dau ?

— Dacă aș veni să-ți spun : „sînt slab, am păcăduit“, mi-ai da-o. De ce nu mi-o dai și cînd îți spun : „sînt slab, nu pot să nu păcătuiesc ?“ E mai gravă așteptarea decît fapta ?

— Poate că e mai gravă, fiindcă e urzire a răului.

— Dar toți cei ce urzesc răul și nu au parte de el sînt mai vinovați decît cei care-l săvîrșesc. ?

— Sînt în orice caz și ei vinovați.

— Există atunci două păcate : urziră răului și săvîrșirea lui. Viu să-l spovedesc pe cel dintîi.

— Nu, nu sînt două, e același păcat. Nu poți să spovedești ce e în curs de săvîrșire.

— Dar e ceva care s-a săvîrșit : căci am luat decizia păcatului. De ce mi se cere să ajung și la împlinirea lui ?“

. : : : : :

— Și ce-ai răspuns ? întreb eu pe duhovnic.

— N-am răspuns încă, îmi spune el.

Ne răspunde Alticineva. Ne răspunde, la tot ce întrebăm și nu întrebăm, Alticineva.

Sînt două ipoteze : sau fratele este duhovnicul Fiului sau Fiul este duhovnicul Fratelui.

Dar nu, am început prost. E ca și cum aş pune la Școală o problemă : Ce va spune fiecare ? Așa mor problemele.

Am dus pe un prieten să-i arăt, în marginea Bucureștilor, localul de Școală la care mă oprisem rîndul trecut. Ieșirea din oraș, cocioabele, noroiul, totul l-a indignat. „Nu vezi cît e de urît ?“ îmi spune el. Nu, nu vă-

zusem. Casa propriu-zisă i-a plăcut mai mult. „Dar peisajul e de șes, monoton.“

O, oamenii aceștia care nu văd decît o frumusețe în lucruri. Dar peisajul poate fi transfigurat. Un om care **trăiește** o experiență își face un spațiu al lui, un peisaj al lui. „Nu e numai șes“, spun eu, „sînt și dealuri, dacă te uiți cu bunăvoință. — Firește, vine replica necruțătoare, pentru Don Quichotte, Dulcinea e o femeie frumoasă, iar morile de vînt...”

Iarăși locurile astea comune ! Dar are dreptate : experiența lui Don Quichotte e valabilă, perfect valabilă. Așa trebuie trăit : cu lumea **ta**. Numai că prefer să mă gîndesc — de ce nu ?... parcă încap vreo comparație ? — la alt spaniol, la El Greco, pe care prietenul său îl găsea cu perdelele trase, în plină zi, și care explica : vreau să văd mai bine culorile **mele**.

Nu, nu e vorba de un idealism ieftin : creăm noi înșine lumea dimprejur. Dar, pentru Dumnezeu, nici lumea n-o să ne învețe ce e de făcut, cînd e vorba de noi și nu de ea. E chiar lipsit de sens să trăiești într-un decor atît de frumos încît să fie valabil prin

el însuși. Ce puțin filozofic e colțul acela de la Ermenonville ales de Rousseau pentru filozofie ! Nu se putea face acolo decît un templu, — în care să nu officieze nimeni. E mai bine să trăim fiecare pe măsura noastră, cu noroi, cu cocioabe și cu șes — dar cu sinceritate. Și mai ales fără rousseau-isme.

*

Sfinții accia curioși, cît se poate de expresivi, așezați totuși atît de sus pe coloanele catedralelor, încît nimeni nu le mai vede expresia. Iar într-o zi coloana cade și atunci vezi că și ei erau gîndiți. Ce generozitate comanda sacrificiul artistului, de a crea fără să arate ? Ce credință ?

*

Contemporanii nu mai au nimic de mărturisit, de istorisit. De aceea arhitectura lor n-are densitate : generalizează, nu specifică. Pe podul lui Henri IV, Pont-Neuf, de la Paris, sînt măști pe marginea exterioară, măști pe care nu le vede, obișnuit, nimeni. Dar măștile sînt fiecare alta. În timp ce pe podul Alexandre III, din veacul al XIX-lea, tiparul măștii se repetă din două în două sau trei în trei.

(Vitruviu spune despre arhitect că trebuie să știe : să scrie, să deseneze, geometrie; ceva optică, calcul, istorie, filozofie, ceva muzică, medicină, jurisprudență și astronomie.

Azi nu trebuie să știe decît arhitectură. Păcat !)

În Franța aceasta unde se vorbește atît de mult despre iubire, nu cumva lipsește dragostea ?

În ce cred oamenii care serbează în același timp și oficial aniversarea revoluției franceze și pe cea a Ioanei d'Arc ? În una sau în alta ? Nu, ei nu mai optează. Tristețea inteligenței goale constă în faptul de a nu mai putea opta.

Ce era rațiunea, în timpul revoluției franceze, și ce e astăzi ! Ce era libertatea în ro-

mantismul german și ce e astăzi ! În termeni, nu ne contrazicem ; dar în spirit ? Dacă și azi și atunci se credea în rațiune, azi rațiunea e simplă rațiune, adică cumințenie, pe cînd atunci era nebunie (Rațiune cu majusculă). Azi e o forță conservatoare, atunci era una în numele căreia se răsturna. Apologeții rațiunii iau numai dicționarul revoluținar, nu și conținutul propriu al revoluției de atunci. E adevărat că le-ar fi greu să laude nebunia care a pustiit atîtea. Dar această nebunie a făcut din rațiune un principiu creator de istorie. Și atunci de ce nu lasă revoluția franceză în pace ?

E curios cum sub regimurile de libertate oamenii cad sub o tiranie : cea a locului comun. Și mă întreb dacă nu e mai tristă decît oricare alta.

Ceea ce e absurd la cei care cer simplă libertate pentru buna dezvoltare a omului e că își închipuie a ști ce este omul ; cînd de fapt omul e ceva care se definește neîncetat. — Sînt de partea celui care nu știe. El are sorți să capete ceva.

Un om tînăr va veni la Școală să se lamenteze că nu știe încă destul. Dar nu simte el toată bucuria de a nu fi citit încă pe Goethe ?

Ignoranță, cîtă viață e în tine !

Amestecul acela de cunoscut și necunoscut, care face literatura (incidentul care revine, personajul pe care-l regăsești, noutatea în familiar), care face muzica, peisajul, cunoașterea. Sensul magic al noutății, spunea cineva. Nu, sensul mistic : unitate și alteritate în același timp.

(De aceea caut „prima zi“, întîlnirea cu omul nou care vine la Școală, cu omul **clasificabil** nou : cunoscutul și necunoscutul sînt atunci în echilibru.)

Îmi place la Sorbona sala Descartes. În sala „ideilor clare și distincte“ o frescă pe întreg zidul din fund arată cîteva nimfe ieșind din **abur** spre lumină și formă. Sînt, parcă, ideile din poemul „Aurore“, al lui Valéry :

Quoi ! c'est vous, mal déridées !
Que fites-vous, cette nuit,
Maîtresses de l'âme, Idées...

Nu pot gândi filozofia fără să simt o cădere, aproape ca în religie. Undeva a avut loc păcatul. Și în ordinea cunoașterii există un paradis pierdut. Poate că e același mit aci și acolo, dovedind cât de solidar e spiritul cu sine. Căci iată, una din principalele certitudini ale filozofiei izvorăște tocmai din faptul că omul e ființă căzută și mărginită. Dumnezeu, ființă nemărginită, există, spune Descartes, de vreme ce eu, ființă mărginită, am ideea lui. Cum aş avea-o altfel de la mine, din mărginirea mea ?

Dar filozofii discută de obicei valoarea acestui argument. Cînd ar trebui să vadă sensul acestei **orientări**.

Toate miturile țin, poate, de mitul căderii. Fiindcă dacă n-ar fi o ființă căzută, omul n-ar avea nevoie de mituri.

1939. La Villerville, într-un sat din nordul Franței, ascult în Vinerea Mare o predică. Ce mult omenesc e uneori la catolici ! Predicatorul vrea să facă sensibilă suferința Mîntuitorului, și atunci recurge la psihologia umană. „Gîndiți-vă — spune el către mamele din biserică, — ce sfișietoare trebuie să fi fost suferința Maicii Domnului lîngă Cruce !...”

Și simt că nu e vorba de asta în religie ; că nu poți înțelege pe Dumnezeu, umanizîndu-l din nou, umanizîndu-i drama din nou. Tot Occidentul, în fond, limbajul acesta îl ține. Predica lor, filozofia lor, întrupează a doua oară pe Dumnezeu. Dar cine începe cu psihologie umană, rămîne la ea. (Și atunci înțelegi vorba lui Rousseau : „Je me fis catholique, mais je demeurai toujours chrétien“).

Știu, noi în Răsărit n-avem uneori nici atît. Dar deținem adevărul acesta, pe care ei îl uită din ce în ce mai mult : că Iisus a coborît o singură dată.

„Eu sînt cel ce sînt“, spune Dumnezeu lui Moise (Exodul 3,14). Nu-i spune : „Eu sînt cel ce este“. Chiar cînd îl îndeamnă să se

ducă la ceilalți, Dumnezeu îl învață pe Moise să le vorbească despre „cel ce se numește Eu sînt“. Ce curios sună : „Eu sînt m-a trimis la voi“ !

Căci Dumnezeu nu este. Numai noi știm ce e aceea „este“, ființa. În unele cazuri privilegiate, în filozofie, știm pe „ești“, ființa subiectivizată. În comunitate știm pe „sîntem“ sau „sînteți“. Numai Dumnezeu știe pe Eu sînt ; ca să nu mai aibă nevoie de ești, este, sîntem...

O școală în care profesorul nu învață și el e o absurditate. Cred că am găsit un motto pentru Școala mea. E vorba aceasta extraordinară a lui Léon Bloy : „Nu se știe cine dă și cine primește“.

Ciudați sînt oamenii aceștia care vor adevărul de la filozofie. Adevăruri da, dar adevărul ? Adevărul e rezultatul gîndirii logice, așa cum fapta bună e rezultatul trăirii morale. Dar la fel cum nu pui accentul pe fapta bună și nu preferi actului fapta, tot așa nu poți prefera vieții spiritului adevărul. Toți

ereticii făptuiesc mai bine decît ortodocşii, totuşi sînt eretici. Toţi dogmaticii au adevăruri mai multe decît filozofii, dar n-au filozofie, pentru că n-au viaţă.

De unde ideea că filozofia te învaţă adevărul ? Te învaţă să gîndeşti — nu adevărul. Îţi dă **direcţia** adevărului. Vorba lui Kant : ca să ştii care e adevărul despre un lucru, trebuie să ai acordul cu acel lucru. Deci, orice adevăr e despre ceva ; orice adevăr e material. Ce poate să însemne adevărul, aşa formal ? Există realităţi, nu realitate. Există adevăruri, nu adevăr.

De altfel definiţia adevărului — *adaequatio rei et intellectus* — e din Evul Mediu, de la un anumit Isaac, de unde o ia şi înceţăteneşte Toma din Aquino. Antichitatea nu s-a prăpădit cu firea după adevăr. Idealul era pe atunci contemplaţia, înţelepciunea, sau alteori (Aristotel) regăsirea fiinţei. În Scolastică idealul era regăsirea, pe alte căi, a unui adevăr dinainte dat. Dar adevărul necunoscut şi cu majusculă e o născocire modernă.

Fireşte că există un adevăr — exactitate ; dar de el se împiedica într-o zi Maiorescu al nostru, citînd versul acesta popular :

Așterne-te drumului
ca și iarba cîmpului
la suflarea vîntului.

Căci, spunea el, versul îți dă cu adevărat emoția unei „legănări în infinit“, dar conține o eroare de rimă. — Ca și cum rima ar servi la altceva decît să-ți dea asemenea legănări în infinit ! Iar dacă rima nu e exactă și totuși legănare în infinit este, iată exactitatea, iată adevărul dat de rușine.

(Dar să nădăjduim că nu ne aud profesorii).

Spre a nu mai vorbi de neseriosul de Goethe : Tot ce mă îmbogățește e **adevărat**.

„Filozofia vorbește despre lucruri ; doar profesorul vorbește despre idei“, spunea un profesor de filozofie din Apus. Iată un profesor care-și cunoaște meșteșugul !

Platon — spunea lumea — și-a pierdut timpul pe lângă tiranii Siciliei încercînd za-

darnic să întemeieze o cîrmuire după principiile filozofiei. Ca și cum un filozof ține neapărat să reușească ! Ține să învețe.

Boissier arăta că filozofia a guvernat odată lumea : sînt cei cinci ani de prim-ministeriat ai lui Seneca, sub Neron. Tot mai vreți filozofi ?

Nu există decît două filozofii mari : filozofia greacă și filozofia idealismului german ; filozofia ființei și filozofia spiritului. Iar ce e interesant, e că amîndouă s-au născut în marginea devenirii. Refuzînd devenirea, filozofia greacă a găsit ființa. Integrînd-o, cea germană a găsit spiritul. Poate că prima și ultima problemă a filozofiei e : curgerea, pierderea, viața.

Pentru Stendhal, un roman „e o oglindă care se plimbă pe stradă“. Poate să fie așa pentru un roman, dar nu e pentru o filo-

zofie. Mă gîndesc, chiar, la un mit în genul lui Wilde, mitul oglinzii :

„Ce frumoasă e lumea, și-a spus spiritul într-o zi. Mă voi face cît mai impersonal, mă voi dizolva și așterne ca o apă limpede și liniștită, voi fi numai așteptare ; întocmai unei oglinzi, iar lumea se va reflecta în mine așa cum este ea.“ Din ziua aceea spiritul n-a mai văzut nimic.

*

Extraordinara noastră cheltuire, a noastră și a profesorilor noștri de tot soiul, de a deveni impersonali, pentru a vedea cît mai mult ; în realitate, pentru a sfîrși la orbire.

*

Eroarea lui Narcis nu e de a se îndeletnici cu sine. E de a se îndeletnici într-un anumit fel cu sine. Narcisismul e un blestem numai pentru cei care, văzînd, vor să-și fixeze imaginea ; să rămîna la ei înșiși, pentru că sînt perfecți.

Eroarea lui Narcis e de a fi perfect. E singura lui imperfecțiune.

(Plagiez cumva pe Gide ?)

*

De ce e de neconceput un Narcis feminin ? Femeia se privește, totuși, nespus de mult în oglindă. Dar probabil pentru a vedea acolo pe un altul — care o privește.

*

Numai femeile știu să iubească. Héloïse și Abélard s-au despărțit de mulți ani. Fiecare cîrmuiește, ca stareț, cîte o mînaștere, și pentru toți ceilalți ei trăiesc după cuviința creștină. Dar cînd Abélard scrie Héloïsei că de mult n-o mai iubește decît întru Hristos, ea răspunde : „Dieu le sait... que c'est à vous, bien plus qu'à Lui que je désire plaire“. După ce spusese lucrul acesta, dincolo de orice comentariu : „Je pleure non pas les fautes que j'ai commises, mais celles que je ne commets plus.“

*

Rolul cel mai frumos pe care-l poți juca în viața anumitor oameni este de a desființa pe un altul care a jucat un rol. Nu există, firește ; ești uitat. Dar tîrăști în căderea ta pe un altul.

Cartea pe care aștepți s-o scrii. Să fii sub stăpînirea unui singur lucru, a unui singur sens. Să faci toate celelalte gesturi ale vieții, dar ele să nu fie altceva... Așa trebuie să fie cînd ești îndrăgostit.

E ceva deprimant în verbul grec : agapao, a iubi. El înseamnă nu numai a iubi, dar și a se mulțumi cu, a se resemna. De la fericirea dragostei treci insensibil la tristețea resemnării. (Poate pentru că grecii vedeau totul în limite, și chiar și a iubi nu era, pentru ei, o pierdere).

Și mi-e ciudă că filologii se bucură. Ce-i interesează pe ei altceva decît prefacerea înțeleșurilor ? Sînt „liberi“. Dar cîndva vor plăti pentru asta.

Cînd vorbesc de viață instinctuală, femeile se gîndesc la un singur instinct. Ele nu pot vedea mai mult. N-au voie. Ele nu trăiesc viața : o perpetuează numai.

Cunosc un instinct mai puternic decît cel de conservare chiar : instinctul lui „a avea dreptate“. Oamenii se luptă, se cheltăresc și cad pentru : „Vezi, ți-am spus eu ?“. Am un prieten care de cincisprezece ani spune : va veni dezastrul. Și firește, între timp nu poate face aproape nimic. Iar cînd dezastrul va veni, va fi mulțumit că a avut dreptate ; uitînd că între timp a pierdut un sfert de viață pentru un sfert de adevăr.

Ceea ce e încîntător, în definitiv, e că totuși avem dreptate. Nimeni nu va putea fi dezmințit vreodată. Iar cel care-și va pune capăt epital : „Aci zace unul care n-a avut dreptate“, se va umili din prea mult orgoliu, dar nu va spune un adevăr.

3 septembrie 1939, Paris. Să optezi, — între cine și cine ; între ce și ce ? Țiu dinainte cu învinsul.

De cînd s-au născut neamurile ? De la Turnul lui Babel. „Domnul a zis : iată că e

sînt un singur popor și toți au aceeași limbă. Acum nimic nu i-ar împiedica să facă tot ce și-au pus în gînd. Haidem să ne pogorîm și să le încurcăm acolo limba.“

Se teme cumva Dumnezeu de unitatea lumii ?

Țoată lumea întrezărește ceva, în haosul de azi. Numai istoricul nu înțelege. Se refugiază în trecut, fiindcă i-e frică de prezent. Atîtea istorii care ar putea fi, în locul uneia singure cu care e deprins el !

E de neînțeles cum pot vedea unii simplă morală în concepția biblică.

Dumnezeu alege. De ce ? Pentru că-i place așa.

Iacov capătă moștenirea de la tatăl său bătrîn și aproape orb, Isaac, substituindu-se prin înșelătorie fratelui său mai mare, Essau. Iacov înșală pe socrul său, Laban, făcînd jocul acela cu oile bălțate. Iacov fuge de la Laban pe ascuns, cu cele două fete ale acestuia. Dar Dumnezeu e cu el. E cu el și cu tot neamul său.

Întîia figură morală, sau cel puțin cu simțul dreptății, e abia Moise. Acel Moise care intervine pentru cel nedreptățit, în cearta dintre doi evrei ; care omoară un egiptean pentru că bătea un evreu ; care scoate apă pentru fetele preotului din Maidan, pe care păstorii le goneau de la fîntînă. Dar nu pentru faptele astea e răsplătit el.

„Mă îndur de cine mă îndur, și am milă de cine am milă“. Oricît au stricat protestanții înțelesul vorbei acesteia, ea rămîne.

Nu, creștinismul nu e simplă morală. Nu e așa nici în Noul Testament. E destul să-ți amintești de fiul risipitor și fratele lui cel moral, ca să accepți ce e creștinismul : dragoste.

Despre invidia creatoare. Despre egoismul (care nu e imoral, s-a spus împotriva lui Kant) fecund. Despre toată putreziciunea morală care susține puritatea morală.

Ca un trup de adolescent, trup încărcat de mireasma sănătății, compunere de atîtea miresme impure, pe care numai descompunerea le dezvăluie. E impur ce e parțial (Rilke), tot ce strică un anumit echilibru ; tot ce e în stare liberă chimicește.

Viața morală, în măsura în care e viață, include și ea totul ; se sprijină pe totul. Iar reușita ei nu e de eliminare ; e de echilibru. Neprihăniții au toate instinctele noastre. Fericirea lor e de a avea ceva în plus.

Fiul risipitor spune :

„Îți mulțumesc, Doamne, că mi-ai dat gusul voluptății, setea orgoliului, și invidia, și fătărnicia, și ura. Cu ele nimeni nu e mare. Dar fără ele nimeni nu e viu.“

Fratele fiului risipitor întoarce aci capul, cu desgust.

Cîte vieți valabile nu se susțin prin calități minore, sau chiar prin defecte : încăpăținare, ambiție, orgoliu. Totul e bun, chiar lucrul vinovat, cu condiția să nu întârzii la el ; totul e rău, chiar lucrul bun, dacă întârzie. Esențialul e să fii trimis mai departe, să fii așezat la curgere. Totul e rău dacă te scoate din ea.

„Școala e bună, spunea Nae Ionescu, cu condiția să n-o iei în serios.“ Trebuie să întorci lucrurilor spatele, să pleci, să-ți pă-

răsești prietenele una câte una, de teamă să nu te biruiască fericirea. Romanii, spunea Montesquieu, se temeau mai mult de re-paos decît de inamic.

*

Exasperant lucru să întîlnești pe stradă un om care rîde. De ce rîde ? Bucuria e a lui, e atît de mult a lui încît îl separă de rest. Dar dacă întîlnești un om care suferă, suferi și tu. Suferința unește. (Curios lucru că tristețea și nu bucuria cea stearpă e pusă de Apuseni printre „păcatele capitale“).

Bucuria e echivalentul, pe plan moral, al adevărului : e fixitate, separație. Vreți o lume spartă în cioburi ? Înveseliți-vă.

*

Berlin, 1941. Ascult „Meistersinger“ în cele mai bune condiții : cu Herbert von Karajan, dirijor, cu Marie Müller printre interpreți ; o muzică excelentă și totuși nu e emoție. De ce ?

Este vorba, acolo, de școală. Și nu se pot exprima lucruri adînci despre școală. Despre dragoste și moarte, da. Despre creștinism sau zeitățile germane, da. Tristan sau Parsifal ; chiar Tannhäuser ; și mai ales Tetralogia. Dar Meistersinger...

Cînd mă gîndesc la profesori, mă gîndesc la știința seacă a dreptului (despre care, firește, nu știu aproape nimic.) Și nu e de iertat lui Kant că a rămas, în ultima instanță, numai marele profesor de drept al filozofiei. În timp ce un tînar ca Novalis putea nota despre sine : „Ich bin ein ganz unjuristischer Mensch, ohne Sinn und Bedürfnis für Recht.“ Deschizînd o altă cale pentru viața spiritului.

Am auzit pe Heidegger cîte o oră la interval de doi ani. Spunea același lucru ; sau lucruri pe care nu se poate să nu le fi spus încă de la prima lecție. Am întrebat pe cei care-l ascultau de mai multă vreme : nu, nu se repeta, pentru ei.

Gîndea, nu știu cum, în spirală descendentă. Nu numai linear și progresiv se gîndește valabil. Poate niciodată linear, ci în spirală, în burghiu, ca într-un act de sondaj. Știi de la început un lucru, și-l spui de mai multe ori, îl spui neîncetat sub altă formă — pînă se spune singur.

Filozofia ca donjuanism. Pe lângă ea, oamenii de specialitate fac simple căsnicii burgheze.

Esențialul e să cucerești. Nu să accepți. Nu să știi.

Actul de cunoaștere nu e reducere la cunoscut, act de asimilare : a mânca, — așa cum vor filozofii grași, în frunte cu tomiștii și prietenul meu V. E act de înstrăinare, de pierdere, ca și actul dragostei. E risc. Nu e a-simil-are, ci e alter-are. Te devitalizezi dînd viață. Dar nu poate oricine procrea.

Ce mult și sterp citește fratele fiului risipitor.

„Cum, tocmai dumneata“ ? Una din uimirile omului cu bun simț e să vadă că filozofia nu te face idealist (în sensul prost, steril) ; nu te face să condamni în bloc răul,

uritul. Dimpotrivă, îl înțelegi uncori. Cum, tocmai dumneata ?

Firește, tocmai el. Fiindcă omul cu perspectivă filozofică încearcă să vadă întregurile ; și atunci vede cum se ține fața întunecată cu cea luminoasă a lucrurilor.

„Cei ce adeverează mai de credință sînt decît cei ce tăgăduiesc“, stă scris în pravila lui Vasile Lupu.

*

Omul rău face mult mai mult bine decît omul bun. Pentru că omul rău are nevoie de fapte. Omul bun este bun și, așteptînd să făptuiască firească, uită de faptă. Căci fapta ascunde, adesea, iar el n-are nimic de ascuns.

*

Puterea de făptuire pe care o ai cînd nu ți-a reușit răul. Vezi, spui conștiinței tale întuncate, sînt blestemat să fiu bun. Dar nu ești bun — și de aceea făptuiești.

*

„Dacă e vorba să mă laud, mă voi lăuda numai cu slăbiciunile mele.“

(Pavel, II-a Cor., 11,30):

De altfel nu știm ce e om bun și rău, inteligent și prost, cum nu știm ce e o femeie frumoasă. Numai inteligența, care e plină de răutate, dacă e liberă și nu slujește nimic, vrea să vadă clar. Numai ea categorisește și, firește, critică. Dar viața e dozaj. Ești din când în când inteligent, sau ești mai inteligent azi decît ieri ; iar o femeie frumoasă, pe care întîlnirea cu cineva nu o face **mai** frumoasă, e una din cele mai triste reușite ale biologiei.

Nu s-a gîndit nimeni să deschidă un institut de înfrumusețare prin cele sufletești. Fiindcă dinăuntru în afară vine frumusețea. Gîndiți-vă cît de urîte sînt adesea femeile, crispate cum stau sub nevoia de a fi frumoase. Dar dați-le scîlnătatea și stăpînirea, și vedeți cum li se destind fețele, cum elimină toxinele și cum recuceresc frumusețea, singura frumusețe care le e dată : de oameni vii.

Dacă am o colaboratoare la Școală poate fac o anexă pentru Institutul de înfrumusețare.

După o jumătate de oră de convorbire, orice femeie din societate scoate din geantă pudriera ca să se refacă. Recunosc esența feminității într-un gest ca acesta. Dar și tot ce e absurd în esența feminității. Căci femeia înțelege să se refacă așa cum a fost. Ea nu-și dă seama că a trecut un anumit timp, în care s-a întâmplat ceva ; că a intrat și ea într-un proces de devenire ; că pe fața ei trebuie să se citească urmele acestei deveniri. Ea nu admite să treacă peste chipul ei umbra unei idei care se va fi rostit, sau să se înscrie undeva cuta unui adevăr. Nu ; ea vrea să revină la chipul din fața oglinzii, la masca adoptată odată pentru totdeauna. Ce-i pasă că falsifică astfel o întreagă devenire ? Ea vrea să rămână aceeași.

Într-o lume în care totul devine, ea crede că poate rămîne aceeași.

O mamă îmi spune un lucru turburător : Singura recunoștință pe care o cer copiilor mei, pentru tot ce-am făcut, este să facă același lucru și mai departe.

Mai departe... O adevărată etică a devenirii. Cealaltă etică ține lumea în loc. Dacă frațele fiului risipitor are copii, cu siguranță le cere recunoștință. E tipul omului care ține lumea în loc.

*

Gîndul acesta spus cuiva care așteaptă un copil: „Fiecare simte că se mărește familia lui.“

Să fii rudă cu oamenii. Să ai atîta omenesc în tine încît să te recunoască toți oamenii.

*

Un tînăr căruia nu-i poți trece nici o incertitudine îți este o înfrîngere. Dacă există o medicină a sufletelor, sensul ei e răsturnat față de medicina obișnuită: e de a îmbolnăvi.

*

Iubesc la Greci faptul că merg pînă la capăt. Ceea ce a făcut posibilă filozofia greacă a fost excesul. Oamenii aceștia (din piețele orașului, nu din placida natură !)

n-aveau bun simț. Căci bunul simț i-ar fi împiedicat să spună că totul curge sau nimic nu se mișcă.

Libertatea de a fi absurd stă la originea filozofiei. Și poate că măsura, înțelepciunea, „mioriticul“ — în sens nefilozofic — ne-au împiedicat pe noi românii să avem o filozofie mare.

Oamenii aceștia de pe la noi sînt înțelepți în materie de gîndire — unde trebuie ceva sminteală — și sînt smintiți în viață. Cumințenia lor, pe care o mai numesc și românească, asta e. Resemnare, seninătate, împăcare, în filozofie. Și dincolo ? Haos.

Cineva îmi citează, spre a triumfa, vorba cunoscută a lui Spinoza : superioritatea adevărului asupra erorii e că știe și despre sine și despre eroare, în timp ce eroarea nu știe decît despre sine. E drept, cînd cunoști ceva ca adevărat, știi și ce e falsul. Dar asta doar în materie de cunoaștere ; căci în materie de viață se întîmplă invers : adevărul e dogmatic și închis, în timp ce experiența croril

închide în ea bogăția proprie și pe cea a adevărului. Un om care greșește știe care sînt cele două fețe ale vieții. Pe cînd fratele risipitorului nu cunoaște decît una.

Ce mai are nevoie de alta, dacă e cea bună ? Dar nu e cea bună, tocmai fiindcă se lipsește de alta ; fiindcă își **închipuie** că se poate lipsi de alta.

Preferința lui Johann Sebastian Bach pentru fiul său Friedemann, risipitorul.

Aprind după cină o pipă, la prietenii unde sînt invitat, și cum întîmplător e un tutun bun, o doamnă pe care atunci o cunoscusem îmi cere să vadă ce gust are. Ofer pipa ; doamna îi șterge puțin vîrfurile cu un șervețel de hîrtie și începe să fumeze. Totul se petrece simplu ; nimeni nu se miră, nimeni nu se scandalizează. Sîntem în 1943. Nu în 1903.

Și simt că se înalță deodată înaintea noastră, ca un val : istoria.

„Înțelegeți, doamnă ? Îmi vine în gînd să-i spun. Au trebuit să treacă 40 de ani, să

se petreacă două războaie mondiale și cîteva revoluții, să abdice patru împărați și nouă regi, să se scrie 202 noi tratate de etică și să apară a 14-a ediție a Enciclopediei britanice, pentru ca în seara asta dv. să cereți, aproape cu indiferență, un lucru pe care vi-l dau cu simplitate, în nepăsarea generală. E istoria aceea pe care nu știu s-o scrie amicii noștri. Și cutremurați-vă, doamnă : ați trezit-o din somn.“

Dar nu-i spun asta. Mă tem că mi-ar da pipa înapoi — și-i stă bine cu ea. (

Rămas fără bani, scot dintr-un sertar acțiunile de la nu știu ce împrumut de Stat și mă duc la o agenție de bursă. „— Cotează ceva hîrțiile astea ? — Dacă veneați ieri cotaui atît ; azi cotează atît.“ Sînt ispitit să întreb : și mîine ?

Ce taină și bursa aceasta făcută de om ! Desfid pe cineva să spună că înțelege cu adevărat de ce e vorba.

— Le vindeți ? mă întrece celălalt.

— Firește.

Și în timp ce-mi numără banii, îmi amintesc de corul din Sofocle : „Universul e plin

de minunății ; dar nimic nu e mai minunat ca omul...”

Poate să nu fie „adevărată” (Dumnezeu și profesorii știu asta), dar e grozav de sugestivă distincția lui Keyserling între o Frică originară și Foame originară. Peste tot le regăsești. Există o economie de frică și una de foame. Există indivizi și clase care stau sub semnul fricii, sau sub cel al foamei. Și chiar neamurile stau așa.

Iată de pildă fiul risipitor : foamea însăși. Fratele ? Firește, frica. Iată femeile, femeia pur și simplu, care e numai frică. Are o morală închisă : viscăză căsnicia, securitatea, paradisul atins, iar când are familie se ridică pînă la o morală, dar nu e decît cea a familiei („așa e bărbatul meu cinstit, căci dacă s-ar gîndi la ai săi...”). Iată primul născut, cu psihologia aceea de om conservator, timorat, prudent ; față de ceilalți, aventurierii. Sau, pe alt plan, rațiunea răsturnătoare din secolul al XVIII-lea — foame, față de rațiunea conservatoare de azi — frică. Instinctul și el ține de foame, inteligența de frică.

Și iată acum neamurile. Nu se luptă astăzi, nu s-au luptat întotdeauna popoarele fricii cu cele ale foamei ? Să mulțumești lui

Dumnezeu cînd neamul tău nu e printre cele dintii.

În fond, toate lucrurile astea ar putea fi spuse — dar așa, concret, întîmplător — în Școală. Le-ar putea spune unul sau altul. Și pe urmă e tot ce nu ai de spus — care se rostește încă acolo.

Dat fiind că vorbesc destul de liber despre Școală, un prieten, om al legii, a venit să mă întrebe îngrijorat : „Dar are autorizație de funcționare școala d-tale ?“ Am rămas pe gînduri. Nu știam că te poți **împrieteni** cu oamenii decît trecînd prin camera 7, scara II-a B, a Tribunalului. De n-aș uita vreun timbru.

Ce stupid : stai în cancelarie zece minute, îți compui o mască, intri în sala de curs, ții prelegerea și te întorci. Așa se prăpădesc adevărurile : cînd nu se mai rostesc la întîmplare.

Ce fac profesorii aceștia ? Vehiculează idei. Huxley descria odată civilizația prin

vaporul acela cu cartofi, care se încarcă într-o parte a globului, spre a fi descărcat într-alta. Așa e și cultura : ici de aci și descarci dincolo.

E foarte folositor, firește. Dar e ce este **civilizație în cultură**. Singura școală valabilă, singura școală creatoare de cultură, e aceea în care profesorul însuși trece examene.

Înțeleg concret — ceea ce nu e evident pentru psihologi și filozofi — că gîndirea precede cuvîntul. Copilul de un an vede un domn și zice : „tata“. Noi oamenii mari îl corectăm : „nu e tata“. Dar el nici nu vroia să spună că e tata ; ci că este **ca** tata : **domn** sau înalt, sau cu ochelari. Și ne întoarce spatele, pentru că sîntem oameni neserioși, care au descoperit cuvîntul ca să nu se mai înțeleagă între ei.

Tot ce este vrea să persiste. O limbă, de pildă, e ca și o ființă vie, care-și creează o adevărată oaste, ca să se apere sau să atace. **Își creează literați feluriți, după cum își**

crează un păun culori felurite, spre a cuceri. Lumea vrea biruință duhovnicească ? Limba își crează pe Ioana d'Arc (care nu vorbește latinește cu îngerii ei). Vrea poezie ? Iată pe Racine. Vrea politică ? Iată diplomați care vor face ca tot globul să vorbească franțuzește.

Și cât rezistă limba ? Cât poate inventa. În ziua în care lumea vrea cugete care să înțeleagă, adică filozofi, și ea nu-i dă decît cugete care refuză să înțeleagă, adică sceptici, limba cere armistițiu.

„Sîntem, înaintea lui Dumnezeu, o mireasmă a lui Hristos... de la viață spre viață.“

Ce extraordinar scriitor apostolul Pavel. Încerc să mi-l închipui fără creștinism. Ar fi fost unul din „marii autori profani“, pe care l-ar fi citat cu voluptate Montaigne, Voltaire și Anatole France.

Mă neliniștește o vorbă a lui Claudel din „Le soulier de satin“ : Cine a folosit mai mult celor bolnavi de friguri : doctorul de-

votat, care a stat la căpătîiul lor, sau acel pierde-vară care a descoperit chinina ?

Ce primă de încurajare pentru fiul risipitor !

Voluptatea se uită și se reface. De aceea e din nou posibilă. De aceea n-ar mai trebui să fie niciodată posibilă. Dacă nu rezistă nici în memorie, ce preț are un lucru ?

*
—

Există un ceas, unul singur, în viața unei societăți, cînd, sub povara unei mari încercări și tristeți, nimeni nu se mai poate bucura de ceva. Atunci apare, senin, fratele fiului risipitor, să-și ia partea lui de viață.

*
—

Și Abel și Cain aduc jertfă. Dar spre jertfa lui Abel, Dumnezeu privește cu plăcere, iar spre jertfa lui Cain, nu.

De ce ? Îți vine să spui : „dar nu făcuse nimic, săracul“. Și tocmai de aceea Cain ucide pe Abel : fiindcă jertfa acestuia era primită, iar a sa nu. Vroia Dumnezeu să-l pună la încercare, ca mai târziu pe Avraam ? Dar de ce n-a pus la încercare și pe Abel ?

„Mă îndur de cine mă îndur...”

Cînd Dumnezeu dă lui Moise sarcina cea mare față de neamul său (ce frumos spune Miron Costin al nostru despre Moise : „au avut pre singur Dumnezeu dascăl, rost că-tre rost“), acesta se plînge că e greu de vorbă. Dumnezeu îi răspunde să ia în ajutor pe fratele său binegrăitor, Aaron.

Oamenii au nevoie și de un retor ! Moise transmite cuvîntul Domnului, face minuni, duce spre Canaan poporul ales. Și totuși lumea are nevoie și de un retor.

Ce luptă extraordinară între Moise și Faraon. Ce dialog ! Moise se duce la Faraon să-i transmită cererea Domnului de a pleca din Egipt cu neamul său. Faraonul îi prigonește și mai rău. Moise face minuni cu toiagul ; Faraonul cheamă pe vrăjitorii săi, care fac și ei minuni. Moise prefăce apa în sînge, aduce peste Egipt broaște, păduchi, lăcuste, sînge, piatră și foc ; turmele mor și chiar vrăjitorii fac bube. Dar Faraonul are inima împietrită. Dumnezeu i-a împietrit-o, ca să facă semnele lui, „ca să se înmulțească minunile lui“. Și cînd nici în-tunericul ziua nu înduplecă pe Faraon, Dumnezeu trimite moarte peste primii năs-

cuți, ai dobitoacelor și oamenilor, dintre Egipteni. Atunci abia copiii lui Israel sînt lăsați să plece.

Cîte minuni, pentru ca poporul acela să plece pe calea fără întoarcere !

*

Popor ales ? Dumnezeu spune necontenit : **Dacă** veți păzi legămîntul meu, veți fi ai mei. Voi fi vrăjmașul vrăjmașilor tăi, **dacă** mă vei asculta.

„Căci ești un popor încăpățînat“. (Exodul, 32, 3)

*

Consolarea conducătorilor de state : cît au cîrțit Evreii împotriva lui Moise. Cînd Egiptenii se iau după ei și îi ajung din urmă, Evreii se înspăimîntă : „Mai bine robi în Egipt decît să murim în pustie“.

Sufletul de sclav al gloatelor.

*

Încrederea într-un om, de pildă într-un om care cîrmuiește, e un act de dragoste. Spiritele democratice vor acte de rațiune. Într-o dăruire (mă încred în cineva), într-un angajament față de comunitate, ei vor acte

de judecată și calcul. Preferă căsătoriei prin dragoste pe cea prin rațiune.

Sînt și eu convins că, în majoritatea lor, reușesc mai bine căsătoriile din calcul. Dar nu mă pot împiedica să pledez pentru cele din dragoste.

Nu poate fi împotriva democrației decât cel care crede în Dumnezeu. Căci numai așa poți să-ți explici de ce de la natură oamenii nu sînt egali (și prin urmare de ce nu pot redeveni egali, prin educație, eugenie sau celelalte). Dumnezeu, care a făcut pe îngeri atît de individualizați, încît să pară fiecare a alcătui o speță, nu putea face din noi numai speță.

Prietenul meu se supără că nu discut — ceea ce numește el „logic“. Dar nu discut ca să dovedesc, ci pentru ca, eventual, să descopăr ceva. Oamenii aceștia, iarăși, vor rațiune exact acolo unde nu trebuie. Viața, ei și-o trăiesc la întîmplare : sînt robii prietenilor de ocazie, ai profesiei dictate de alții, ai vremurilor și întîmplărilor. Vorba lui So-

crate : „Știu cîte oi au, dar nu știu exact care le sînt prietenii“. În întregul ei, viața lor n-are nici o desfășurare rațională și nu înseamnă nici o împlinire. Dar cînd fac o excursie sau joacă la ruletă, cîtă rațiune nu pun în joc ! În tot ce e mică aventură a vieții, ei strică miracolul și surpriza prin calcul. Cînd discută — și ce frumos lucru e discuția, dacă ești viu, dacă nu spui ce ai gîndit acasă, ci te lași dus de ispitele momentului, dacă riști — ei sînt „logici“. Sînt perfect logici într-o discuție cu mine și cu d-ta, dar în dialogul cu Sensurile și Viața n-au nici măcar replică.

*

Cred că mi-am găsit o încadrare în societate : să fiu incomod. Nu e ușor, știu bine. Trebuie să sfîrșești prin a fi cineva, pentru ca să se împiedice lumea de tine. Dar cînd reușești, ce plăcut este.

Să nu lași lumea în pace. Prin simplul fapt că ești ceva, că știi ceva, că poți ceva, să incomodezi și să obligi. E toată funcția socială a criticului aci, fără platitudinile și solemnitățile criticii.

*

Sînt sigur că am să primesc la Școală următoarea telegramă : „Rog rețineți un loc cursul de vară precizați ce trebuie să prepar A. I. student filologie clasică Craiova“. (Pe vremea aceea are să fie, după cererea întregii Oltenii, Universitate la Craiova. N. R.)

Vom ține sfat, cei care ne vom întîmpla acolo, ca să răspundem. Pe urmă vom redacta o telegramă cam în felul următor : „Consiliul profesoral aprobat unanim cerea dvs. recomandă studierea atentă a tablei de logaritmi și a regulamentelor școlare în vigoare“.

Caut să văd ce va trebui încercat la Școală : a gândi — cum se spune — viu. Dar ce înseamnă a gândi viu ?

Cred că două lucruri : 1) A proceda prin întreguri, nu prin părți ; întrucîtva organic, nu de la simplu la compus ; în nici un caz fals cartezian (fiindcă nici Descartes nu gîndea așa), geometric și sistematic. 2) A lăsa întregurile să reiasă din **clementul infinitesimal** ; a gândi deci, pînă la un punct, intuitiv : văzînd — nu făcînd, construind.

Pentru ultimul punct, Aristotel — singura dată cînd mă atrage — are un exemplu sugestiv. Închipuiți-vă o oaste, spune el ; o oaste pusă pe fugă în neorînduială. La un moment dat (asta e tot : „la un moment dat“), un soldat se oprește. În jurul lui se opresc alți patru-cinci. Apoi, în jurul nucleului format de ei se strîng și alții, și iată dintr-odată oastea întregă întorcînd fața către dușman și gata să primească din nou lupta.

Asta înseamnă „viu“ : unul singur, elementul infinitezimal, poate să coaguleze restul. Un singur individ vertebrează totul. Nu urci matematic și gradat, de la simplu la compus, ci urci, fără compoziție, de la simplu la întreg. E paradoxul vieții, dar e paradoxul oricărei vieți.

Și mă gîndesc la o concluzie ciudată : un adevărat colectivism e mai individualist decît cel care își zice așa. Sau invers : un adevărat individualism ar trebui să fie colectivist. Căci numai acesta din urmă, cel care deține întregul, știe adevăratul preț al părții. În oastea lui Aristotel soldatul înseamnă ceva, poate ceva. Ce poate el dincolo ?

Încă unul din scandalurile vieții, în istorie și dincolo de istorie.

Turburătoare, vorba aceasta a lui Simmel : „viața ca totalitate de fiecare clipă“. Așa o văd acum ; așa este. În fiecare ceas simți că ești un întreg. Ai goluri, firește, dar le cunoști, deci le-ai umplut într-un oarecare fel. Ești o ființă împlinită.

Dar citești o carte : cum puteai trăi pînă acum fără gîndurile ei ? Legi o prietenie nouă : cum te puteai crede întreg fără ea ? Abia acum simți golul adevărat, golul pe care ar fi trebuit să-l simți. Dar acum ești „întreg“.

Totalitate de fiecare clipă. Trăim alături unii de alții, totalitate lîngă totalitate, într-o lume care nu totalizează, dar care se totalizează, parcă, în noi.

Am rămas față în față, încordați, cu ochii țintă unul la altul, trași parcă de firul acestor întins care ne lega privirile, el cîinele și eu omul. Simțeam că-i e frică de mine și nu mă putea împiedica să-mi fie frică de el. Nici unul nu se mișca, spre a nu rupe un anumit echilibru creat. Ceva obscur, ceva original, ne lega într-o asemenea unitate,

încît simţeam că sîntem, el cîinele şi cu omul, feţele unui aceluiaşi act existenţial.

Berdeaev are dreptate : omul poate avea relaţii metafizice cu cîinele.

Singurătatea absolută ? O concep cîteodată aşa : în tren, pe un culoar ticsit, stînd pe geamantan. Eşti atunci departe nu numai de orice om, mai ales de cei care te împiedică să te mişti ; dar eşti departe şi de orice punct fix în spaţiu. Eşti undeva, între o staţie şi alta, rupt de ceva, în drum spre altceva, scos din timp, scos din rost, purtat de tren, purtînd după tine un alt tren, cu oameni, situaţii, mărfuri, idei, una peste alta, în vagoane pe care le laşi în staţii, le pierzi între staţii, le uiţi în spaţii, golind lumea, gonind peste lume, singur, mai singur, nicăieri de singur.

Eşti undeva între o staţie şi alta,
rupt de ceva,
în drum spre altceva,
scos din timp,
scos din rost,
puratat de tren,
purtînd după tine un alt tren,

cu oameni, situații, mărfuri, idei,
una peste alta,
în vagoane pe care le lași în stații;
le pierzi între stații,
le uiți în spații,
golind lumea,
gonind peste lume,
singur,
mai singur,
nicăieri de singur.

*

Îmi plac curbele căilor ferate. Sînt îndeajuns de plecate pentru ca un tren în viteză să nu cadă în afară, dar și îndeajuns de puțin plecate pentru ca un tren fără viteză să nu cadă înăuntru. Coexistența contrariilor.

Știu și inginerii ceva. Dar tot mai mult știe viața.

*

Academia e școala lui Platon. Liceul e al lui Aristotel. Perfect. Filozofie de tip înalt de o parte, filozofie de gimnaziu, de alta. Istoria e dreaptă.

Ne domină în chip absurd un anumit spirit juridic ; un superstițios respect al contractului. Faci un fel de contract, îți iei un adevărat angajament față de tine, când spui altuia : n-am să fac niciodată asta. Ce absurdă convingerea că „a te ține de cuvânt“ e totul. Descoperi alte sensuri, depășești și te depășești — dar ai prins să spui că ești ceva, și rămâi ce ești, ce ai fost.

E, în fond, superstiția celuilalt. Rușinea de celălalt — din tine.

*

Urmăresc cu interes, când se opresc două trenuri în stație, cu ce aviditate se uită oamenii unii la alții. E prea puțin să spui că vor să întâlnească o cunoștință. Nu, e un sentiment metafizic : vor să vadă pe celălalt. Fiecare se vede pe sine în celălalt. Și râde.

*

Am găsit încă un om de care mă pot despărți. Căci un om plin, bogat, valabil, e unul căruia printr-un cuvânt îi poți spune nespuse de mult. Vă strângeți mîna, vă uitați unul

în ochii altuia și s-a întâmplat ceva. E un pact între voi ; „acum ne putem despărți“. Căci orice v-ar despărți de acum înainte, sînteți doi oameni care **s-au întîlnit**.

Asta e esențialul : să te întîlnești cu celălalt. Finalul — care trebuie să însemne întotdeauna o reluare a tuturor temelor — devine acum posibil. Oamenii aceștia, lîngă care stai ceasuri întregi și care stau ceasuri întregi lîngă tine, spre a nu obține nimic nici unii nici alții, sînt așa de anoști încît nici măcar nu te poți despărți de ei.

Număr ceasurile bune după numărul despărțirilor posibile.

*

De altfel e și cea mai frumoasă declarație de dragoste : „Simt că te pot părăsi. Te iubesc atît de mult încît s-a împlinit ceva în mine — și acum te pot părăsi“.

E inutil să întorci capul. S-ar putea să vezi nedumerire. Cînd pleci, e bine să crezi că ai socotelile încheiate.

*

Am trăit de cîteva ori în viață o sărbătoare miraculoasă : sărbătoarea de a face din

orice o sărbătoare. Începi cu sărbătoarea de a-ți regăsi lucrul ; pe urmă vine sărbătoarea de a ți-l întrerupe ; deschizi ziarul, și trăiești sărbătoarea de-a vedea că nu s-a întâmplat nimic rău ; te plimbi, și totul e sărbătoare ; iar cînd te întorci să iei masa, nu mai știi bine dacă e sărbătoarea mesci înseși, sau așteptarea aceea — atît de subtil descrisă în „Zauberberg“ de Thomas Mann — de a fuma la capătul ei o țigară. Căci se îngrămădesc peste tine celelalte sărbători, te solicită toate, își dispută ființa și timpul tău toate, pînă ce, amețit de atîta fericire, invoci sărbătoarea cea de toate zilele — care nu le e dată celor din Paradis, — sărbătoarea de a nu avea niciuna.

*

Îmi amintesc de o zi, la doisprezece ani, în care ne-am adunat mai mulți copii în jurul unui văr mai mare, care pretindea că începuse să cunoască (ce absurdă expresie !) viața. N-am întîlnit niciodată mai tîrziu atîta încordare și sete de a ști. Totul era suspendat în inimile noastre — „cum este ?“ — iar de pe buzele aceluia așteptam să se desprindă un adevăr vital.

Poate să fie trivial și de prost gust ce spun acum. Dar e inutil să fim filistini și moraliști. -E un fapt, că nici un profesor nu mi-a trezit o sete de a ști, de o asemenea intensitate, — iar ea trebuie deșteptată în discipol. Trebuie să-i angajezi atât de adânc ființa încât să simtă, cu răsufierea tăiată, că există un absolut de cunoaștere.

Și ai trecut degeaba prin viață, dacă n-ai făcut o experiență atât de adânc omenească încât celălalt să vă întrebe, înfrigurat : „cum este ?“

Ce nu știu pedagogii și știe bunul simț românesc : „Nu da povață celui ce nu ți-o cere, căci nu te ascultă“.

Însetează-l întâi. Pune-l în situația de a ți-o cere. Și pe urmă spune-i — dacă ai de spus ceva.

E absurd să spui că există preocupări dezinteresate. Nu cunosc nimic mai pasional, iar uneori mai meschin, decât așa zisele preocupări dezinteresate. Totul e interesat, pe o dimensiune sau alta, la început. Purita-

tea se obține abia mai târziu, dacă se obține vreodată.

Nevinovăția e o chestiune de vocabular. Trebuie să eviți a numi răul. Omul bun nu vede răul pentru că refuză să-i învețe numele, să-l individualizeze, să-l știe. Există răul și în el ; dar intră, nu știu cum, în altă compoziție.

Ce înseamnă : pur ? A toate cuprinzător. Absolut pur ar fi, dacă vreți, cuprinzător al tuturor impurităților. Sporind numărul lor, ele se virtualizează pur și simplu.

De ce o preocupare e mai pură decît alta, o bucurie (cărturărească, de pildă) mai dezinteresată și pură decît alta ? Pentru că închide în ea mai multe promisiuni. Dar analiza redescoperă lesne impuritățile, care nu se anulează decît pentru că se îndesesc. În bucuria de a descoperi ceva adînc, un adevăr revelator, e și promisiunea aprobării viitoare, și a succesului, și — cît se poate de concret — a fericirii lumești de mîine. E promisiunea puterii. Pe care poți să n-o

exerciți, s-o lași „în putere“, virtuală ; dar care, singură cu bogăția ei, e materia bucuriei tale pure.

E Paradisul în concretul lui, unde te bucuri să regăsești toate fericirile. Paradisul înțeles de aci. Aș spune că Paradisul pe care-l scontează bunul creștin, dacă e viu, e cel în care se vor putea mânca toate fructele, începînd cu cele oprite. Dar s-ar putea, numai.

*

Puritatea românească :

Cînd moare omul, spune o legendă populară, „de a fost trupul fără păcat, sufletul îl sărută de sus pînă jos și zice : trupule, floare, cum m-ai purtat tu pe mine și m-ai păzit !“

Un freudian de azi ar analiza afirmația cu sărutul de sus pînă jos. Dar, să lăsăm pentru o dată lucrul în puritatea lui. Doar e legendă, și încă frumoasă.

*

Constantin cel Mare înfrînge pe Licinius: „L'impureté fait place à l'impureté“, exclamă simpaticul Montherlant.

E adevărat, creștinismul aducea și el o impuritate. Dar una mai completă. Asta uită ei.

E curioasă izgonirea din rai. Izgoniții știau acum mai mult, de vreme ce mîncaseră din pomul cunoștinței, pomul cunoștinței binelui și răului. Dumnezeu îi blesteamă și zice : „Iată că omul a ajuns ca noi, cunoscînd binele și răul, să-l împiedecăm să ia și din pomul vieții“.

Ești ispitit atunci să spui că omul căzut e mai aproape de Dumnezeu ; căci a mîncat din pomul cunoștinței binelui și răului, și nu-i mai rămîne acum decît să mănînce și din celălalt pom, al vieții. Dar puțin lucru trebuie să fie cunoașterea, de vreme ce, rămași cu ea, sîntem totuși așa de departe de Dumnezeu !

Ce nu înțelege omul moral e că morala lui e o cale. Dacă a început să fie bun, trebuie să fie mai bun. Iar creștinismul sfîrșește prin a fi o persecuție tocmai a celor buni.

(Noi, aci, avem vocația lucrului. Căci la Tracii noștri, istorisește Pârvan, avea loc, o dată la patru ani, sacrificiul aruncării în lănci, către zeu, a celor buni).

Ai un munte de virtuți ? Foarte bine ; să mai ai încă una. Nu poți ? Atunci nu-ți rămîne nimic. Ești la fel de jos ca acela care n-a avut de la început nimic : ca fiul.

Să renunț atunci la bruma de morală pe care o am ? — Încearcă, dacă-ți dă mîna !

La minăstirea Humorului, sînt undeva, pe peretele dinspre sud, șase sau opt scene cu fiul risipitor și fratele lui. Nu sînt sigur dacă în prima scenă, unde sînt trei chipuri în jurul mesei și unde fiul își ia partea lui de avere, e și fratele. Dar cu siguranță el e în ultima scenă. Fiul s-a întors, acasă s-a în-cins o horă, iar tatăl merge la ușă, să cheme, să tragă înăuntru pe frate. Mișcarea acestuia de refuz (e puțin dat pe spate) închide tot universul de fapte pe care le-a săvîrșit și le săvîrșește fratele fiului rătăcitor : etica lui „nu“, lectura din clasicii care „purifică“, orgoliul, împietrirea.

Păcat doar că scena se șterge tot mai mult la minăstirea Humorului, sub bătaia vîntu-

lui și a ploilor. Dar fratele rămîne. El nu se va șterge, — de aci sau de pe alte ziduri.

*

Îmi place un proverb istro-român : „ Bani fac mulțumire, mulțumirea face bucurie, bucuria aduce sărăcie și sărăcia face minte“. Toate sînt în toate.

*

„În inima smeritului șade dracul grecește.“ Fratele cunoaște proverbul acesta ?

*

Văd atît de concret pe fratele acesta moral, încît îl aud judecînd asupra lumii de azi, luînd atitudine, ținînd prelegeri, participînd și mai ales refuzînd. Pentru că e un om curios — ca orice ființă stătătoare — va veni să vadă ce facem la Școală. Cineva din noi îi va spune în față : „Ești fratele fiului risipitor.“ El nu aude bine, căci toți orgolioșii sînt nițel surzi, și va spune : „Scuzați-mă, sînt profesorul...“ Și va aștepta să-l întrebăm ce materie profesează. Dar nu-l va întreba nimeni.

•

„L'homme du doute méthodique n'a jamais douté“, spune cineva despre Descartes. Nu știu dacă e așa. Dar dacă este, ce tristă recomandatie pentru profesioniștii unui ade-văr.

•

Mă gîndesc la A. V. De ce are ecouri de mediocritate uneori ? Poate pentru că a comunicat prea mult cu oamenii mediocri. I s-au pus întrebări mediocre și a trebuit să le răspundă.

Calitatea se păstrează numai prin întrebări de calitate, sau măcar de sinceritate. Ceea ce macină spiritul sînt întrebările grosolane. Nimeni nu rezistă : cade în profesorat.

■

„Îți place muzica ?“ întreb pe omul tînăr, venit la Școală. Ca orice tînăr, el ezită să răspundă direct. Începe să explice că, desigur, i-ar plăcea mult, dar ar vroi mai întîi să cunoască bine, ca să zică așa, „tehnica“

muzicală, spre a putea înțelege lucrul în esențialitatea lui intimă și în...

Cine l-a mai învățat și asta ? Un om care a făcut cum trebuie un scaun știe poate totul despre felul cum a făcut Dumnezeu lumea sau Bach o „Pătimire“. Cei timorați cred că e nevoie să cunoști fiecare tehnică în parte ca să înțelegi lucrul respectiv. Dar nu tehnicile interesează, ci tehnica. Și e mai greu să știi un lucru bine decît tot restul. (Cine știe tehnic un lucru, știe de ce e prost făcut ; dar dacă e bine făcut, o știe și ne-tehnicianul.)

De aceea se poate petrece viața noastră așa, în spații restrînse dar esențiale, pentru că își răspund unul altuia. Iar cînd nu sînt esențiale (viața de funcționar, de filolog, sau viața de lucrător de uzină), atunci poți merge oricît în suprafață : nu mai regăsești esențele, — lumile acelea cu porți spre alte lumi.

Cineva mă ceartă că-mi pierd așa de mult timp cu Școala. Dar tot efortul nostru e de a face ca în cadrul unei vieți să „țină“ cît mai multe lucruri : viața de familie și cea

de singurătate, ai tăi și ceilalți, cumiñenia și nebunia. Cine integrează mai mult, cine realizează un echilibru mai neașteptat — câștigă. (Poate tot atît cît câștigă înălțînd un joc de cărți ; dar câștigă.)

Fosta mea profesoară de pian îmi spune că acum, după douăzeci și ceva de ani, copiii au mai multă sensibilitate muzicală decît atunci. Am impresia că s-a întîmplat ceva hotărîtor în favoarea filozofiei românești.

Sentimentul muzical al lucrului filozofic..

E dureros că românul n-a înțeles mai mult singurătatea. A avut parte de cea cosmică, păstorească, dar nu de singurătatea comunitară, rodnică, în care, despărțit de oameni, îi regăsești cu adevărat. Toate proverbele noastre despre singurătate (cel puțin cele din Zanne) îi sînt defavorabile. „Numai

nebunul petrece singur, că nimeni de el nu se apropie.“ Nu cumva de aceea ne lipsește simțul metafizic ?

Mergeam pe bulevardul Cotroceni, iar zidul nesfârșit, ca de fabrică, din stînga, și casele moderne din dreapta îmi apăreau sub lună ca fiind de oriunde. Mă puteam afla la Berlin, la Moscova sau la Capetown. Și m-a cuprins deodată spaima că nu sînt nicăieri.

Neantul e mai rațional decît ființa. E omogen, reversibil, indiferent. Exact ce vrea rațiunea.

Suflet slav fără dimensiunea infinității, adică fără esențialul sufletului slav, aceasta părem cîteodată să avem. Facem de pildă confesiuni pe care nimeni nu ni le cere. Te trezești mărturisind lucruri atît de crude, încît celălalt face semne, aprobă, doar ai să închei ; dar tu, necruțător, continui. Vrei să spui totul. Exact ca în scenele mari ale lui Dostoevski.

■

Cultura noastră începe cu Dimitrie Can-temir. Cea rusă cu fiul acestuia, Antioh Can-temir. Dar Rușii au secolul acela întunecos, secolul al XIX-lea, de unde se trag toate rădăcinile.

■

Toți te învață, mai ales cînd ești tînăr, cum să reușești. Dar o virtute mult mai mare și în orice caz mult mai utilă decît tehnica de a reuși e aceea de a ști ce să faci cu nereușitele. Nu numai că e greu să reușești întotdeauna, dar e și infecund. Devii „premiant“. Și, slavă Domnului, fratele fiului risipitor a luat cîteva premii.

De vreme ce ne sînt date și înfrîngerile, există (fără căutare specială a lor, firește) o voluptate a înfrîngerilor, care trebuie cultivată la oamenii tineri. Și pe aceasta o are fiul risipitor. Dar firește că și pe ea o „risipește“.

■

Cineva se plînge că e ofensat. Nu poate suporta ofensa. Semn rău pentru el. Ar tre-

bui să nu poată suporta lauda. Cînd mă laudă cineva, mă cuprindē panica : dacă ar afla tot ce nu știu, tot ce nu sînt ? Cînd mă condamnă, mă simt liniștit : sînt totuși mai bun decît atît.

•

Urmăresc de cîtăva vreme pe premianții vieții publice românești. N-ar fi lipsit de interes să alcătuim o listă, de la 1848 încoace : cine n-a fost premiant ? Poate că dintr-o prejudecată de catalog s-a impus țării acesteia, cel puțin în trecut : rigiditate, hipertrofia eului și ceva ipocrizie.

•

Toată problema României nu e numai să fie, să îie în eternitate, ci și să devină. Dar cum poți preface ființa în devenire ? Începînd de cînd ?

Și mă gîndesc la o Românie care ar suporta pe un Nietzsche spunîndu-i : „Românii nu sînt nimic ; ei devin ceva.“

•

Somnul în istoria românească. Densușianu arată undeva că în secolul al IX-lea nu

se întâlnește decît un cuvînt care poate fi românesc „Cîmpulung“. În secolul al XI-lea cuvîntul „cocora“. În secolul al XII-lea doar cuvîntul de „crez“ sau „creș“. Cîte un cuvînt pe secol ! O, Doamne ce încet ne mișcăm.

(Uneori e frumos totuși : Ieremia Vodă nu iese din biserică pînă la sfîrșitul liturghiei, deși i se vestește apropierea dușmanului de Suceava. — Să aibă și el dreptate ?)

„De mult ce ne vom lăuda, de mult ce vom huli celelalte neamuri, Românii vor socoti că sînt buni și mari din naștere și se vor cufunda iarăși în somnul lor cel adînc“ (Russo).

Nu văd de ce să ne sfiim s-o spunem : ce puțin interesant e uneori gînditorul politic Eminescu. Cîteva idei, cîteva impulsuni, cîteva fapte aproximative (afirmația că natalitatea poporului român e în scădere, că neamul piere) dau prea des măsura scrisului său politic. Să fie gazetăria lipsită de perspective ?

Cînd îi aud vorbind despre România eternă, așa fără nici o determinare, fără ancorare în istorie, îmi aduc aminte de „Franța eternă“ din 1939. Și slavă Domnului, dacă avea o țară dreptul la eternitate era Franța.

Dar ce înseamnă etern ? Trebuie să fii ceva, să crezi în ceva. Chiar un creștin e ceva anumit : catolic, ortodox, copt. Cine spune : cred în România de totdeauna, vorbește la fel cu cel care ar spune — și există cîtiva — „sînt creștin pur și simplu.“ Ortodox ? Nu, creștin în genere. Protestant, atunci ? Nici asta, creștin.

N-ar fi de mirare să adauge : e o perspectivă filozofică a creștinismului. Ofensînd filozofia — știința „generalităților“, nu ? — și ofensînd creștinismul.

Un profesor mă cheamă la el. Vorbisem despre unele rupturi înăuntrul vieții spirituale românești. Despre imposibilitatea de a prelungi țărănescul nostru, care e incapabil să dea o filozofie, și nu numai o filozofie.

Profesorul vrea să-mi spună că, totuși, continuitatea e necesară. Mă primește în

grădină și mă plimbă prin ea, înainte de a intra să luăm ceaiul. Îmi arată aleile. Sînt străjuite de pomi mari, de 60 sau 80 de ani, puși de bunicii lui, într-o grădină care era îngrijită de trei generații. Continuitate.

E destul de discret ca să nu apese mai mult pe pedală. Dar simt „lecția“. Simt că e pregătită, vroită, făcută. Și-mi spun : de n-aș face vreodată așa, undeva, la Școală.

Asist la un seminar al lui Heidegger. Curios, nici el nu poate scăpa de ticurile profesoratului. Vrea răspunsuri corecte : nu să gîndească elevul, deci să aproximeze ; ci să știe. Esența profesorului e de a împiedica gîndirea să fie căutare, spre a fi exactitate.

Să nu se poată fără asta ?

Înainte exista sofistica. Învățau oamenii cum să gîndești despre orice și ce să răspunzi oricui. Pe urmă, veacuri întregi, s-a învățat retorică. Învățau copiii cum să vorbești, care sînt părțile unui discurs, și cum să spui ceva, chiar cînd nu ai nimic de spus. Azi nu se mai învață sofistica și retorică.

Dar ceva trebuie să le fi luat locul. Omenirea nu renunță așa de ușor la dreptul ei de a schimba învățătura vie în învățătură moartă. Ce le-a înlocuit ? Am crezut multă vreme că e dreptul. Nu, e pedagogia.

*

Pedagogia vrea să tehnicizeze, să reducă la formă și tipare ceva viu, așa cum făcea sofistica pentru gând sau retorica pentru cuvânt. Orice om viu știe să învețe pe celălalt, după cum orice om bun e dicendi peritus și orice pur gândește drept. Dar nu, oamenii vor o știință pentru așa ceva. Nu s-au întrebat, se vede, de ce sînt științe întregi care nu se mai predau astăzi.

Mă mir că Aristotel n-a fost și pedagog !

•

(Aristotel, care a înțeles așa cum a înțeles Ideile lui Platon și a văzut doar fizicieni în presocratici).

•

Văd dintr-odată, citind Iphigénie, de ce nu-mi place Racine : e totuși moralist, e

totuși umanist în sensul prost al cuvîntului — pedagog. Oamenii aceștia țin neapărat să facă din totul — și așa, direct, în chip indiscret — o lecție. Dacă n-ar fi limpede încă de la început la Racine, ai putea-o vedea din Prefete.

Prefetele lui Racine... Cîtă nepoezie în ele ! Un avocat pledant, de cele mai multe ori ; un critic dezarticulator de frumuseți. Ifigenia nu **trebuie** sacrificată. „*Quelle apparence que j'eusse souillée la scène par le meurtre horrible d'une personne aussi vertueuse et aussi aimable qu'il fallait (!) représenter Iphigénie.*“

Și totuși, logica estetică cere ca Ifigenia să moară. Desfid pe cineva, care simte tot ce e destin aici, să fie esteticește mulțumit cu o soluție care salvează, în chip miraculos, pe Ifigenia. Dar logica de **moralist**, de pedagog, cere altfel. Ifigenia e virtuoasă — deci trebuie să scape cu viață. Altfel ce-ar zice spectatorul ? Nu s-ar scandaliza ? Și atunci „j'ai été très heureux de trouver dans les anciens cette autre Iphigénie“, cam vag menționată, e adevărat, dar îndeajuns pentru umanistul Racine spre a o face, după ce o ponegrise nițel, să ia la timp locul celeilalte, bune, virtuoasei Ifigenii, căreia îi **trebuie** neapărat, pentru desăvîrșirea exemplarității ei pedagogice, fericirea de a se mărita cu Achille.

Citesc paginile lui V. despre singurul om mare pe care l-am cunoscut noi aci. (Vor apărea abia după 50 ani, spune el. Cărare voluptate să poți citi cu 50 ani înainte o carte esențială despre un om, despre om).

Văd încă o dată limpede că un om mare nu poate fi **imitat**. Tot umanismul asta visează : să ofere prototipuri care să fie, **într-un fel sau altul**, imitate. Dar e suprema absurditate a pedagogiei. Căci nici măcar într-o viață de sfânt nu e nimic „exemplar“, nu e nimic de imitat. Dacă nu se realizează pe cont propriu, orice viață e o nereușită ; o amânare.

Un gânditor german observa cum totul e pe bază de satisfacție, în lumea care alunecă spre stînga, chiar și cultura. Iar triumful culturii pe bază de satisfacție ar fi Parisul modei, Parisul pur și simplu.

E adevărat, orice carte bună franceză e o plăcere. Orice carte bună germană e un efort. Gînditorul meu numește cultura sa : eroică. Nu-mi place oriunde termenul acesta.

Dar simt că simplă satisfacție nu poate fi cultura. E cel mult plăcere ; ceea ce e altceva.

Omul tânăr vine la Școală și spune : Nu pot citi pînă la capăt Critica Rațiunii Pure. Am început-o de mai multe ori, cu comentarii, interpretări și exegeze — dar nu pot s-o citesc.

De ce s-o facă ? N-are decît să arunce pe Kant. Ce să citească ? Ce-i place.

Nu citi ce nu-ți place. Filozofia e liberă de obligații. Frumusețea ei e că se poate începe de oriunde. Nu e o știință și n-are nici măcar o definiție. Îți place Descartes ? Începe cu Descartes. Te pasionează problema devenirii ? Începe cu ea. Dar să știi că **începi**. Ce e filozofia, asta ai s-o înveți pe drum. Căci pleci acum, pleci spre o lume pe care o poți găsi de oriunde ai pleca. Nu există cale regală pentru matematici, spune Euclid unui rege ; dar tocmai că există, și pentru matematici și pentru știință : e calea regală a rațiunii, calea logicității. Nu se poate învăța matematica decît într-un fel, iar asta

înseamnă cale regală. Dar filozofia n-are așa ceva. Ea se poate învăța de oriunde, căci n-are calca regală a rațiunii, ci căile neștiute ale inimii.

De aceea nu veni aci fără dragoste. Cartea nu e un pensum, iar fără dragoste nu face nimeni cultură, și în orice caz filozofie. Evident, sînt atîția erudiți vrednici, frați ai fiului risipitor, care fac cultură fără dragoste. Dar vehiculează noțiuni, mai de grabă decît fac cultură.

De aceea nu citi pe Kant. Știu totuși că pînă la urmă trebuie citit Kant. Și chiar : că trebuie citit de mai multe ori. Dar astăzi nu-l citi. Fă ce-ți place. Iar dacă-ți place filozofia, vei găsi cîndva pe Kant. Nu-l vei găsi ? Nu ți-a plăcut filozofia.

„Le coeur a ses raisons que la raison ne connaît pas.“ E simplu : Nu citi pe Kant, dar iubește filozofia. Iar dacă iubești filozofia, vei citi pe Kant.

N-am putut citi niciodată, pînă la capăt, Divina Comedie. E o atît de monstruoasă ordine, acolo.

•

Omul meu tînăr e revoltat că literatura ocupă atît de mult loc în cultura noastră, în timp ce ştiinţa şi alte preocupări serioase sînt absente. E permis să ignorezi pe Ké-kulé, dar e o ruşine să nu fi citit pe Rimbaud.

Şi totuşi... Întîi de toate, dacă-l interesează filozofia trebuie să-l intereseze omul. Ştiinţa vorbeşte despre lucruri şi în cel mai bun caz despre idei. Dar nici măcar ideile nu sînt materialul filozofiei, ci spiritul, spiritul viu care emite idei.

Dar mai e ceva : există un întreg material care e numai al literaturii. Ce-am şti despre înmormîntarea reginei Victoria fără Forsyte Saga de Galsworthy ? Sau despre societatea petersburgheză de la începutul veacului al XIX-lea fără „Război şi pace“ ? Ni le-ar descrie istoricul ? Să nu glumim.

Recunosc că literatura e o mare pierdere de timp. Dar e dintre marile pierderi de timp care pot fi şi un cîştig. Pe cînd celelalte...

Abia acum înțeleg expresia : „frumusețile tănuite ale Bibliei“. Sînt în Biblie cărți întregi — Leviticul, Numeri, chiar părți din Exod — unde nu e decît „material“. Pagini de-a rîndul se vorbește despre cum și din ce trebuie făcut cortul întîlnirii, sau în ce va consta jertfa. Detalii de ritual, material mort, — îți spui. Și totuși materialul acesta capătă ritm, se organizează. O aceeași descriere, cu aceleași detalii, revine, prefăcîndu-se parcă într-o incantație.

Cînd a isprăvit Moise de așezat cortul, căpeteniile încep să-și aducă darurile pentru altar. În prima zi vine fiul lui Aminadob .

„El a adus : o farfurie de argint în greutate de o sută treizeci de sicli, un lighean de argint de șaptezeci de sicli, după siclul sfîntului locaș, amîndouă pline cu floare de făină...”

A doua zi vine Netaneel :

„El a adus : o farfurie de argint în greutate de o sută treizeci de sicli, un lighean de argint de șaptezeci de sicli, după siclul sfîntului locaș, amîndouă pline cu floare de făină...”

O dată, de două ori, de douăsprezece ori.
E exasperant !... Și deodată simți ce frumos
este.

Există în cultura modernă un ethos al
sterilității, spune Ernst Junger : igienă, cult
al soarelui, sport.

Înțelegi puțin de ce sînt Germanii contra
Englezilor.

Ne lăudăm că ne îngrijim corpul prin
medicină, sport și igienă, dar pierdem atî-
tea înțelesuri dintr-un adevărat cult al cor-
pului. Am pierdut de pildă această mare
voluptate fizică a călătorului : spălatul pi-
cioarelor. Trebuie să citești Biblia, sau pa-
gini din cîte un Claudel, de azi, ca să simți
tot ce însemna spălatul picioarelor.

Noi am descoperit — și încă, fiindcă mai
știau și anticii cîte ceva în această privință
— baia. Am descoperit bucuria trupului în-
treg. Dar dacă trupul, prin el însuși, nu e
un adevărat întreg ? Dacă pentru drumețul
biblic odihna picioarelor e mai mult decît

a restului ? Căci toată oboseala trupului se scurge, acum, prin picioare, iar nimic nu înlocuiește gestul fetei aceleia (din Claudel ?) care spală picioarele părintelui ei.

*

Pe cămașa mea albă a rămas, în dreptul coastelor, o pată de rugină. Au spălat-o prost. Nu e nimic. Dar privirea prietenului meu coboară, în timp ce stăm de vorbă, asupra petei, și mă simt dintr-o dată prost. „Sînt urme de sînge“, fabulez eu dintr-un reflex de apărare. „Mi-a trecut o lance prin dreptul coastelor“.

Dar de ce spun lance ? Totul e glumă, firește. Dar de ce într-o glumă folosesc un anumit cuvînt și nu un altul ? Sînt atîtea veacuri de cînd lumea nu se mai bate cu lancea, și totuși ea rămîne, într-un sens, o armă actuală. De ce ?

Fiindcă e tipul armei : arma care prelungește mîna, care prelungește pe om. Un tanc, un aeroplan nu mai prelungesc pe om. Omul e în ele. Le poate folosi, dar ele nu sînt la puterea doi, trei..., ci altceva ; altceva ca mecanism de luptă și altceva ca efect.

De aceea, nu știu cum, dar cred că nu se va vorbi în istorie de armele noastre de azi. Ostașul rămîne în eternitate cu lance, cu sabie și cu arc.

Dacă aș vrea să arăt ceva la Școală, e în primul rînd că totul încapă în cultură. Că ea nu e anemie, devitalizare. N-am să iert niciodată, în numele culturii, pe cei care trimit pe omul tînr „înapoi, la carte“, cu convingerea că-l dezinstinctualizează. Personal însă aș prefera ca o bună parte din tineret să rămîină la sport și la alte derivate de acest soi. Căci dacă vin în cultură oameni prea sănătoși, prea direcți și fără acel minim insesizabil pe care nici un pedagog nu l-a putut defini vreodată, numit „calitate“, atunci totul e posibil în cultură.

Ca orice lume valabilă, cultura rămîne închisă. Găsești și bucurie, și melancolie, și plinătate, și repaus. Găsești și înfometare și hrană. Numai că le găsești, nu știu cum, dintr-a doua oară. Prefer să las gustul pentru imediat la cele ale vieții imediate.

Un artist începe din clipa cînd știe să dea dreptate tuturor eroilor săi. Căci nu redai viața decît cînd pui totul în echilibru, cînd dai tuturor dreptate. Așa sînt eroii lui Eschil : fiecare cu dreptatea lui. Eteocle are dreptate să apere cetatea Tebei împotriva fratelui său, Polynice, care o asediază cu oaste străină. Dar Polynice are dreptate s-o asedieze, căci Eteocle l-a lipsit de partea lui de domnie.

Și ce e splendid e că și corul se împarte pînă la urmă, în „Cei șapte contra Tebei“ : jumătate urmează pe Polynice, mort pentru dreptate ; jumătate urmează pe Eteocle, mort pentru dreptate.

Regăscusc gîndul acesta, mai frumos, mai viu, mai complex, în Orestia. Fiecare are dreptate să se răzbune. Răzbunările se cheamă una pe alta, se împletesc, se ramifică și se înlanțuie una de alta. Răzbunare peste răzbunare și răzbunare lîngă răzbunare. Eghist are dreptate să dorească moartea lui Agamemnon, căci acesta e din neamul Atrizilor, care au chinuit pe tatăl său,

Thyeste. Dar ucigaşul nu e el, Eghist, ci propria soţie a lui Agamemnon, Clytemnestra, care are dreptate să-şi lovească soţul, pentru că sacrificase pe fiica lor, Ifigenia. Iar când Oreste, fiul lor, va lovi în Clytemnestra şi în Eghist, amantul ei, nu mai ştii bine dacă răzbună moartea tatălui său, necinstirea de către mamă a căminului părintesc, ori pierderea propriului său sceptru. Nu mai ştii decît că totul strigă după răzbunare, prin vocea, prin gestul, prin fiinţa sorei lui Oreste, monstrul acesta de pietate, dragoste şi ură : Electra.

Dar răzbunările se încheie aci ? Nu, căci şi umbra Clytemnestrei va cere răzbunare. Iar Furiile, Eumenidele, aţîţate de ea, urmăresc pe Oreste în numele dreptăţii, căci şi-a ucis mama. „Ne place să fim drepte“, spun şi Furiile.

Iar lanţul nu se încheie decît în faţa înțeleptei Minerve, care stă să judece între Furii şi Oreste. „Pricina e grea“ spune Minerva. Şi de aceea va institui un tribunal de Atenieni. Rezultatul ? Cu toată mărturia lui Apollo pentru Oreste, cu tot votul Minervei pentru el, numărul voturilor e egal.

Totul e în echilibru. Toată lumea are dreptate. O, ce adevărat este !

•

Toți avem dreptate. Să fim sceptici ? Dar dimpotrivă, abia acum, cînd inteligența și-a încheiat opera, abia acum te poți instinc-tualiza cu adevărat. Căci e jumătatea ta de adevăr. Și e în natura adevărului instinc-tul de a dori să fie întreg.

•

Mă sperie o vorbă din Luca : „Vai de voi cărturari și farisei fățarnici. Pentru că voi sînteți ca mormintele, care nu se văd și peste care oamenii umblă fără să știe“.

Căci mă gîndesc că tocmai asta vor cărturarii și fariseii : să existe ei. Și cînd sînt în morminte, să fie mormintele lor. Ce du-rere mai mare decît să fie mormintele ne-știute despre care vorbește Luca ? Călcăm poate, la tot pasul, peste mormîntul neștiut al fratelui fiului risipitor.

•

Nu trebuie numai vrednicie, ci și învred-nicire. Asta nu știe fratele fiului risipitor, care se vrednicește toată ziua. El și cîțiva asceți.

•

Ce interesant e să trăiești eticul și ce anost să-l teoretizezi !

Am oprit ieri seară un taxi. Mi-am dat seama de la început, deși îl oprisem, că nu e taxi, ci mașină militară. M-am suit totuși, pentru că celălalt admitea, mă îndemna chiar. Dacă aș fi coborât la primul colț, să-i fi dat 200 de lei și să-i spun : „Camarade, înșelăm Statul și unul și altul ?“

Ce frumos e să trăiești eticul ! Să nu știe nimeni ce ai făcut ; și nici măcar generalitatea a ceea ce ai făcut : teoria.

•

Mă gîndesc la scena de ieri cu taxi-ul. Poate n-ar fi trebuit să spun nimic, să dau nimic. Așa, prea are aerul că dau o „lecție“. Să faci binele pur și simplu. Să fii binele, în granițele ființei tale. Ce plăcut, ce voluptuos aproape !

Mă îngrijorează totuși termenul de „voluptuos“. Dacă, trăind așa eticul, regăsesc tot ce-am respins : plăcere, un anumit egoism, orbire, orgoliu, mai ales orgoliu ? Atunci să recunosc încă o dată că răul susține bi-

nele ? Că impuritatea face posibilă puritatea ?

Mi se pare acum că nu se poate decît vorbi despre bine. Şi ce anost este.

(A gîndi : descompunere, cîteodată).

Într-un mare oraş străin, eşti cuprins de un obscur sentiment de nelinişte, pînă ce întîlneşti întîmplător tramvaiul No.1. Atunci te calmezi : eşti la începutul lucrurilor.

Ce frumos lucru să-ţi plăteşti o datorie ! E o intrare în ordine. Celălalt protestează — nu era nevoie să te grăbeşti, n-avea nici o importanţă... Dar lucrurile **trebuie** să reîntre în ordine. N-am înţeles niciodată osteneala filologilor de a găsi alt sens ultimei dorinţe a lui Socrate, de a se restitui vecinului cocoşul.

Să pui ordine în lucruri. Să desparti nepotrivitul de nepotrivit şi să pui potrivit lângă potrivit. Să faci sinteze, apropiind oa-

meni între ei, căsătorindu-i între ei și cu lucrurile — ce adînc filozofic exercițiu !

Am observat că oamenii au dispreț pentru întreprinderi care, în fond, nu sînt decît moduri degradate ale unor exerciții nobile. De pildă, lumea disprețuiește pe cei care fac căsătorii. Dar e, pe registrul mahalalei, ceva profund valabil, aci. Lumea nu poate fi lăsată cum este. E din cioburi, e spartă. Cînd știi că un om anumit s-ar potrivi unui loc anumit, cînd știi că o idee vie poate intra în compunere cu altă idee vie, nu mai poți fi liniștit pînă nu creezi noua formă de echilibru.

E, de altfel, cel mai pur sentiment pe care-l am. Poate singurul pur cu adevărat, în sensul lor : eu nu figurează nicăieri.

Nu e limpede ce obții dacă renunți la tot soiul de ambiții și rămîi cu un nemăsurat orgoliu. E un cîștig ? E un triumf moral ? Da, e cel al fratelui, al bietului frate.

Ce înțelept ! exclamă ceilalți, văzîndu-l că știe să accepte o înfrîngere, că știe să

înfrunte cu seninătate eșecul. E aproape un stoic ; a atins nepăsarea, indiferența, ataraxia.

Dar cei mai mulți nu știu că există și o indiferență pozitivă, una a vieții, a plinătății. Nu suprimarea dorințelor, ci dublarea fiecăreia din ele e soluția. Există o înțelepciune în a nu iubi nimic ; dar există mai ales aceea de a iubi și una și alta ; de a iubi alternativa. Orice s-ar întâmpla într-o anumită situație, e bine. Dublează-ți dorințele — nu ți le stinge — și vei fi fericit.

În termenii fiului risipitor : „Dacă-mi reușește păcatul, e bine : am voluptatea ; dacă nu-mi reușește, e iarăși bine : am virtutea“.

Dar e preferabil să-ți cauți termenii tăi.

Alternativa. Și despre asta a vorbit Kierkegaard. Omul acesta a atins toate problemele valabile. Dar ce anost le discută, aproape întotdeauna !

Fără să știi biologie poți face de la început o presupunere : întâi se naște organismul viu și pe urmă se formează scheletul ;

întîi sîntem plasmă vie și pe urmă devenim ființe vertebbrate. Așa e cu tot ce e viu, începînd cu gîndirea, cu morala. Iar dacă nu e așa în biologie, cu atît mai rău pentru ea și profesori. (Au un argument în plus să rămînă ființe moarte).

Aștept la Școală pe tînărul timid. Există ceva neprețuit în timiditate : păstrează. Mai ales la popoarele care se maturizează ușor, cum sînt popoarele acestea — latine dacă vrei, timiditatea e un factor educativ fără pereche. Esențialul e să prelungești tinerețea ; cu orice mijloace, deci chiar prin timiditate. Căci toate „animalele superioare“ au o tinerețe lungă. (Asta o știu sigur din biologie).

De aci lupta dintre învățătorul adevărat și părinte. Profesorii obișnuiți conspiră cu părinții în a maturiza pe tînăr ; în a-i da cunoștințele necesare — spun ei — în a-l pregăti pentru viață, spun ceilalți. Atunci intervine învățătorul. Tînărul nu știe să se apere singur, să-și apere singur ce are mai bun : propria sa tinerețe ; căci chiar în el sînt unele îndemnuri, ispite, instincte pur și simplu, care îl trimit la maturitate. Și totuși în inima lui stăruie o nostalgie de calitate : el caută ucenicia, caută învățătorul.

O, ce frumoase lucruri se petrec acum, între 20 și 25 de ani ! Părinții îi dau brînci în viață ; profesorii îi eliberează diplome ; lumea înconjurătoare îi deschide porți ; instinctele de afirmare îi dau ghes. Și el ? El șovăie încă. Dar e clar, spun ei : uite aci un post, uite aci o partidă, uite dincoace o încadrare posibilă. Ce mai aștepți ?

Nu, el așteaptă. Ceva așteaptă în el. Ceva întîrzie în el. Ferice de cei care, în clipa aceea de cumpănă, întîlnesc un mare întîrziator ?

*

Fiul risipitor n-ar fi plecat în lume dacă-și întîlnea învățătorul.

*

Fratele fiului risipitor ar fi plecat în lume dacă întîlnea un învățător.

*

Oamenii aceștia cred că faci un paradox cînd spui că un pod sau o locomotivă nu sînt ceva concret, ci o simplă abstracțiune

aplicată, o abstracțiune materializată ; că fratele fiului risipitor e ceva concret, dar o șosea e o abstracție. Treaba lor, în definitiv. Fiecare se mișcă în universul în care-i place.

Sînt convins că voi găsi, la Școală, pe cineva citind un curs ; venit acolo, fiindcă e liniște și fiindcă poate citi, neturburat, un curs. Îl voi ruga, cu blîndețe — să vină mai tîrziu.

E interesant să urmărești formele acestea degradate ale unor stări sau procese valabile la origine. Omul acesta antipatic — care vorbește „ca să se audă“, care nu vrea să asculte, ci are el de spus ceva, — nu e decît un asemenea mod degradat. Pornirea lui e, la origine, legitimă. Căci orice om învață nu din ce i se spune, ci din ce e făcut să spună singur. Orice act de învățătură e o explicare de sine a cugetului. (Asta o știu și profesorii, cînd pun pe copil să repete. Numai că se opresc — direct sau indirect — la repetiție, adică la forma cea mai trivială a învățăturii).

De aceea am simțit întotdeauna că proștii sînt mult mai interesanți decît majoritatea deșteptilor. Nu prin ce spun, dar prin felul cum spun lucrurile. Prin libertatea cu care le spun. Inteligența celor deștepți ține de frica originară : ei se mulțumesc să nu spună prostii. E puțin, e lamentabil de puțin.

O părere a lui Iacob Casanova, cel cu Memoriile : „Am găsit întotdeauna excesul în minus cu mult mai primejdios decît cel în plus“. E un punct de vedere. Fratele fiului risipitor are un altul.

Omul tînăr vine la școală să ne arate un plan de lucrare. E bun ? Nu știu dacă e bun : fă întîi lucrarea. — Dar cum să fac lucrarea fără plan ? — Cum poți face planul fără lucrare ? Căci planul se naște din lucrare, așa cum se năștea scheletul din plasma vie.

Firește, îți trebuie schele. Dar dacă crezi că schelele gîndului sînt la fel cu cele ale caselor, aceleași pentru toate cugetele, — atunci ești copt să devii pedagog.

Cîtă tristețe trebuie să fie în inima celor care, începînd să scrie o carte, știu tot ce vor spune acolo ! Un om care nu învață nimic făptuind, e un surd punînd întrebări al căror răspuns îl știe ; e un turist modern plecînd să vadă peisajele cu aceiași ochi cu care le văzuse acasă fotografiile.

Din punctul său de vedere, fratele fiului risipitor are perfectă dreptate să nu plece în lume. Nici celălalt nu ar pleca — pentru atîta lucru.

Fiul risipitor n-are decît voluptatea. Fratele fiului risipitor are curiozitatea și orgoliul. Cine păcătuiește mai mult ?

Sau, poate, curiozitate au amîndoi. Dar fiul risipitor deschide ușa ; fratele său privește pe gaura cheii.

Dacă teologul acesta are dreptate cînd găsește trei mobiluri ale păcatului : curiozitatea, voluptatea și orgoliul, atunci Fratele — la o analiză și mai adîncită — are mai

ales păcatul acesta ciudat de a-și dubla păcatele printr-unul din ele permanent prezent. El n-are de pildă simpla curiozitate. Are **curiozitatea** curiozității : vrea să vadă cum e cînd ești curios. Și are curiozitatea voluptății, după cum are curiozitatea orgoliului.

Cîteodată fratele fiului risipitor îmi pare atît de infernal încît nici măcar nu are un păcat : are păcatul păcatului.

*
—

Ce e interesant, cînd te îndeletnicești cu filozofia, e că de la un moment dat totul începe să te intereseze și să te instruiască : **teologia** ca și matematicile, științele naturale ca și teoria muzicii. Să fie sfîrșitul ? Sau **abia** atunci începi ?

*
—

Un filolog are o teorie sugestivă : teoria golurilor. Pui un verb — „cîntă“ — spune el, și îndată se creează o serie de goluri : cine ? din ce ? cum ?

Ce adînc sens metafizic. Pui ceva și creezi lipsuri. Actul de a pune ~~să~~ **să** răcește realitatea.

Pentru că introduce diversitatea în omogenitatea neantului.

Lasă neantul în pace, dacă nu vrei să-ți arate prăpastiile lui.

Kant găsește intelectul, adică cunoașterea ; Fichte impulsul de viață, adică eticul ; Schelling intuiția naturii, adică organicitatea ; Hegel, devenirea rațiunii, adică spiritul. Și toți vorbesc despre libertate.

În câteva decenii se întâmplă **totul** în filozofie. Cîțiva Greci — și universul filozofiei s-a închis.

1900

1900

Cîteodată mi se pare că știu ce este filozofia : e aventura universalului cînd devine particular.

Dintre toate disciplinele filozofice, soarta cea mai tristă o are psihologia. Disciplină **maîtresse** în secolul al XIX-lea cînd tindea să încoroneze, printr-o știință asupra oamenilor, știința asupra lucrurilor, ea a ajuns

astăzi la periferie. Căci aproape nimic nu se mai explică psihologiceste, afară de psihologie însăși. Nu numai matematica și logica nu sînt psihologice, dar nici cunoașterea, nici emoția estetică, nici trăirea morală sau cea religioasă. De cînd s-a regăsit deosebirea dintre suflet și spirit, psihologia a fost retrogradată la rangul de simplă știință a sufletului. (De aceea o filozofie, cum e cea franceză, care e încă adesea psihologistă, ne spune atît de puțin astăzi).

Viața spirituală a omului, viața însăși, e dincolo de psihologie : e dialectică pură, sau dramă existențială. Căci nici biologicul, nici psihologicul nu epuizau viața. Astăzi am redescoperit restul.

Acum înțeleg ce este cu A. V. : e un **spirit** sufocat de suflet. Întilnesc pe viu tensiunea aceasta a filozofiei contemporane dintre spirit și suflet. Unul din cele mai mari spirite pe care le-am cunoscut, iată-l infectat de bunătate, de lacrimi, de suflet. Iată-l gata să consimtă societăților de binefacere.

Cine nu simte tot ce e aspru, egoist, crud în spirit, nu trăiește la nivelul lui. Oamenii mari nu sînt buni — iată adevărul. Nu spun

că sînt răi, căci s-ar diminua atunci la fel de mult. Dar nu sînt buni. Căci nu sînt pentru ceilalți. Sînt pentru spiritul din ei.

Obsesia filozofiei de a deveni „strenge Wissenschaft“. Cînd de fapt ea cercetează cum e cu puțință o „strenge Wissenschaft“.

Știința e cunoaștere. Dar reflexiunea asupra cunoașterii, adică luarea de conștiință de sine, integrarea actului cunoașterii în viața spiritului, dă altceva : dă filozofie. Iar cunoașterea poate să fie doar rațională (deși oamenii de știință încep să vorbească și ei despre irațional) ; dar conștiința că cunoașterea e rațională nu e defel un exercițiu rațional.

Nu pot înțelege cum vor unii să fie același lucru (filozofia să fie științifică, să fie chiar știință), două lucruri, care de la început spun că nu vor să fie același lucru.

Cîți filozofi fără demonul filozofiei. Îi recunosti după ceva precis : filozofează pen-

tru alții, nu pentru ei. Scriu ca să predea, nu ca să se lămurească. (Părintele celor fără demon : Aristotel).

În carnețel găsesc notat : „fisă“. După o clipă de nedumerire îmi amintesc : Cerusem într-un mare local de consum o fisă pentru o convorbire telefonică dar o vîrîsem din distracție în pungă, odată cu restul. Îmi dăduseră o alta. Acum trebuia s-o restituî.

Cînd intru în local, îmi dau seama că am ales o oră proastă. Casierîța e ocupată și trebuie să aștept. Mă apropiu, dar din spațele meu aud vocea sigură a patronului : „Domnișoară, unde ai pus chitanțele pentru fisc... ?“

— Ce doriți ? îmi spune în sfîrșit casierîța.

Încep : — O fisă telefonică...

— Poftim, îmi răspunde ea, scoțînd vertiginos din sertar o fisă.

— Scuzați-mă, nu-mi trebuie. Vreau să vă dau eu înapoi una.

— Dar de ce n-o țineți ? îmi răspunde ea, în momentul tocmai în care un client întinde bonul de plată. Aștept din nou primul

moment liber și reiau : — Am luat din greșeală o fisă de la dv., și v-o restitui.

— Poftim, spune nițel enervată casierita trîntind pe sticlă 9 lei.

— Nu vă cer să mi-o plătiți, spun eu.

— Atunci ce doriți ?

— Domnișoară, spun eu pe un ton dintr-o dată hotărît, am luat zilele trecute de la dv. două fise în loc de una, cît plătisem. Acum vă dau înapoi una.

— De ce nu spuneți așa de la început !

Ia fisa, o trîntește în sertar și întoarce capul spre alt client.

Și mă simt umilit : nu știu dacă pentru mine însumi sau pentru condiția aceasta a eticei de a încurca lumea, de a ține viața în loc. O iubeam altădată ca pe o adevărată Mathesis a vieții, tocmai pentru aceasta. Dar dacă nu substitui vieții altă viață (chiar de forme, fie) n-ai cîștigat nimic. Și mi se pare că tocmai asta vroiam atunci.

Un matematician din secolul al XVII-lea, Roberval, ieșind de la un spectacol, se întreabă : „Qu'est-ce que cela prouve ?”

Vorba altui matematician : „viața nu e bună decît ca să studiezi și să predai matematica”.

Matematica — și orice Mathesis trăită lirie — te purifică de viață spre a te restitui vieții. Așa ajunge Platon, prin matematică, la dialectică, sau Hegel prin Newton (qui genuit Kant...).

Firește, te interesează și viața aceasta, concretul ei, mizeria ei, culoarea ei. Dar te interesează doar așa, formal, ca lecție. Plinătate nu mai poți avea, după ce ai iubit matematicile, decît dincolo.

Pentru cunoaștere, matematica poate fi totul. Dar pentru împlinirea în spirit, deci pentru filozofie, ea nu e decît o cale. Rober- val și celălalt nu simțeau că e cale. De asta au și fost mari matematicieni.

Pedagogie, psihologie, sociologie, estetică, atîtea discipline care continuă să-și zică filozofice, deși mînuitorii lor nu se mai interesează de filozofie. Țin ei totuși la titlatura lor ? Atunci să poștească să arate cîtă filozofie știu. Iar dacă nu știu prea multă, de ce mai seamănă confuzie — și încă de la catedră ? Era destul de discreditată filozofia, și așa.

Tendința filozofiei nu e spre unitate : e spre Unu. Doar confuzia aceasta făcea pe cîțiva să caute o filozofie sintetică, de conglomerare, de totalizare. Cauți întregurile vii cu compasul !

„Ceea ce lipsește la Școala voastră, îmi spunea un prieten, este spiritul critic. Fără spirit critic...”

Știu, fără spirit critic nu se poate face nimic, fiindcă tot ce e bun se face cu spirit critic, etc. etc. Ei, și ? Parcă de asta e vorba ? Absurditatea spiritului critic e că vrea să preceadă, deci să fie independent de altceva. Cine contestă că trebuie să ai și spirit critic ? Dar restul interesează, nu el. E ca și cum ai inventa frîna înainte de automobil.

De altfel, dacă nu ai spirit critic înăscut (alături și sub facultățile creatoare) atunci ți-l trezește lucrul, materialul. Căci orice ai face, casă, poem sau acțiune politică, **materiala** îți dă măsura ; îți arată ce se poate și ce nu. E deci posibil, în principiu, să trăiești și să creezi fără spirit critic, deși e preferabil să fie cu el ; însă numai cu el nu pot trăi nici peștii în apă.

Că sînt oameni care cred totuși numai în spirit critic, pretinzînd că esențialul e să alegi ? Firește, sînt chiar în România. Și ei spun : esențialul nu e să găsești moduri proprii de viață, ci să ai destul spirit critic spre a alege din altă parte ce e mai bun acolo.

Dar ei nu trăiesc în România. Trăiesc într-o colonie care, întîmplător, se numește tot România.

Simțul măsurii... Ce paravan pentru lipsă de simțire, adesea ! Îi văd afectînd că nu înțeleg cum poți să crezi în neantul tău dincolo de ce este el astăzi. Trebuie să ai simțul măsurii, spun ei...

Dar ei îl au pentru ei ? Îl au pentru neam, pentru ceilalți, pentru tot ce le e străin ; dar pentru ei, nu. Fiecare din noi — recunoașteți asta, fiecare — crede obscur despre sine că ar putea deveni aproape orice : prim-ministru sau conducător de oaste. S-a întîmplat că n-a devenit, i-a lipsit ceva sau altceva ; dar, în principiu, putea ajunge acolo. Oricare viață trăită la persoana întîia are măcar o libertate, măcar un irațional.

Și acum înțeleg de ce predică ei măsura : nu trăiesc la persoana întîia. Sînt „obiectivi“, fiindcă nu e subiectul în joc. Sînt în națiune, dar nu sînt națiune. Că tocmai asemenea oameni te condamnă în numele bunului simț,

e firesc. Atîta le-a rămas ca simțire ! bunul simț.

Să crezi în ceva, să ai o anumită viziune a țării tale, de pildă, însemnează să vezi țara ta plus ceva. Ceilalți socotesc că, dacă optezi pentru o viziune anumită, aderi la o parte dintr-un întreg. Există, firește, și asemenea adeziuni. Dar adeziunile valabile sînt cele care te trimit dincolo de întreg. („L'excès sur le tout“, spunea Valéry). Vrei și o hartă anumită a țării, și eugenie, și șosele, și caractere. Plus ceva.

O convingere valabilă mărește dimensiunile obiectivului ei.

E impresionant să vezi că unii pot procrea fără dragoste, în timp ce o carte bună nu se poate scrie fără dragoste, fără conviețuirea cu eroii, cu materialul sau cu gîndurile tale. La prima vedere e de necrezut că se pot naște oameni reușiți prin simplă biologie. De ce deosebirea aceasta ? Poate pentru că un om nou e un al treilea ; pe cînd cartea e,

de fapt, al doilea. Nu e rod, ci obiectul dragostei însuși. E Galatee.

•

Deosebesc limpede două tipuri umane : unii oameni care fac elogiul prieteniei (Cicero !), al armoniei, al îmbogățirii prin identitate, destindere și schimb pașnic ; alții care cred că învață infinit mai mult de la dușman, în tensiune. Ca într-un război, în care la început o armă nouă și un stil propriu de luptă surprind, în timp ce mai târziu părțile se echilibrează, fiindcă și celălalt învață.

Cine știe dacă turburătorul „să-ți iubești vrăjmașul“, din creștinism, n-are și un substrat epistemologic.

•

Fratele fiului risipitor citește pe Cicero.

•

Libertate și rațiune, spun spiritele democratice. Și pînă aci e foarte bine. Dar greșeala lor e să creadă că libertatea e rațiune, cînd ar trebui să creadă — cu Schelling, cu Hegel, cu romantismul german, — că rațiunea e libertate.

Libertate : cînd aveau constrîngerii de loc, timp și acțiune, anticii sau modernii făceau tragedii bune ; și astăzi, cînd au toate libertățile, nu mai fac. Căci astăzi poți să scrii aproape orice, oricît și oriunde ; ai toate „libertățile“. Și cine le folosesc ? Autorii de revistă.

Mi-e frică să nu fie așa peste tot... Ce ușor vînd oamenii libertatea, singura, marea libertate, pentru cîteva libertăți.

Românii n-au categoria apuseană a personalității. Totul e posibil aci, înăuntrul ființei lor ; totul e permis, vorba lui Ivan Karamazov.

Cantemir spune undeva : „Pe Mitropolit îl judecă Domnul, iar pe Domn numai conștiința sa și Dumnezeu, care a pus pe Sultan ca instrument să îndrepte și să pedepsească cîteodată pe Domn“.

Cum se explică toate !

„... Și măcar că toate blestemățiile și nevredniciile în mine se află, însă Măriei Tale plăcute și învoite fiind, de treabă și vrednice sînt“.

Ar putea fi un gînd plin de ironie al fiului risipitor către fratele său. Dar nu e decît din dedicația lui Dimitrie Cantemir către fratele său, Domnitorul Moldovei, Antioh Cantemir.

Nu-mi place defel exemplul de autohtonism cu Dacul de pe columna lui Traian care seamănă perfect cu țăranul de azi. Prea nezdruncinată „eternitatea“ românească.

Ce frumoasă vorbă are Românul : Banul te neodihnește.

Citesc o carte despre Bizanț și simt că înțeleg dintr-o dată istoria Bizanțului (la fel cum am simțit cu El Greco, în sala aceea

dintre convenționalul Velasquez și cloroticul Goya.) De ce ne e atît de apropiat haosul ca și slava de acolo ? O istorie a Franței sau a Angliei nu mă prinde. Să fie Bizanț în noi ?

Nu putea fi altul sfîrșitul lui Moise decît în măreție. El știe că poporul său se va strica. Îi dă încă o dată legea, dar știe că nu i se va supune. Și moare fără să fi intrat în Canaan, dar prevăzînd prăbușirea operei sale.

Nu înțeleg cum pot profesorii căuta filosofia istoriei altundeva decît în Vechiul Testament. Au acolo nu numai istoria aceasta obișnuită, a trecutului, care întotdeauna e istoria dezastrelor trecute, dar și istoria, încă mai adevărată, a viitorului. Și totul ar fi fost prăbușire, în opera lui Moise, dacă nu veneau profeții — acești „martori care-și aminteau de viitor“, cum spunea Léon Bloy, — spre a făgădui singura istorie deplină a lumii : aceea în care o imensitate de trecut se sprijină pe o imensitate de viitor.

•

Ce fericite sînt revoluțiile care știu contra
cui luptă : contra tuturor celor cu ghetе,
sau tuturor celor cu trecut. Dar dincoace e
ceva subtil și paralizant ; e faptul de a avea
din ce în ce mai aproape dușmanul — nu e
străinul, nu ticălosul, nu e omul învechit,
nu e omul cumsecade, nu e nici tovarășul
tău — pînă ce vezi că se confundă cu tine.
„Trebuie să devii altceva“.

•

Un prieten îmi atrage atenția ce termen
frumos are Eliade Rădulescu pentru prede-
terminare : „preusire“. O, Doamne, trebuie
să ți-o arate un prieten ! Profesorii nu sînt
făcuți pentru asta.

•

Pitié pour les forts... Totul s-a spus, în
Franța.

•

„Toate rîurile se varsă în mare și marea
tot nu se umple.“ Ciudat e și Ecclesiastul
acesta ! Dacă marea s-ar umple, ar spune :

„Rîurile se varsă în mare, marea se umple și se revarsă, iar rîurile refăcute se varsă iarăși în mare“.

Căci totul este, trebuie să fie, — zădărnice.

E curios în Vechiul Testament, cum sfîrșesc femeile sterpe prin a avea copii providențiali : Sara pe Isaac, Rahela pe Iosif, nevasta lui Manvah pe Samson, sau Ana pe Samuel... Trebuie să întreb pe M. E. ce sens are filosofia în religie.

E poate așteptarea, cea care dă măsura lucrurilor ? Mă tem în orice caz să nu fie o reabilitare a sterilității. Doamne, totul trebuie să aibă sens în viața asta, chiar și ce nu e viață !

Bossuet, și atîția alții, vor să vadă „legea“, în Vechiul Testament. Dar nu e tot dragoste și acolo ? O altă dragoste, mai încinsă, mai pasională, — sînt „un foc mistuitor“ spune Domnul însuși — dar tot dragoste. Legea interesează și ea, firește. Dar primul punct din lege, și cîteodată singurul, e : să

nu săvârșești adulterul cu alți Dumnezei, căci „sînt un Dumnezeu gelos“...

Gelozie, arbitrar, exclusivism, impulsivitate — cîte trăsături neașteptate — în dragostea lui Dumnezeu pentru poporul „Său“ ? E dragostea oamenilor în inima lui Dumnezeu. Ca să pregătească dragostea lui Dumnezeu în inimile oamenilor.

Am văzut ceva neașteptat : un om milos care mulțumea cerșetorului pentru că-i promise dania. În fond, avea dreptate s-o facă. Fiindcă binefăcătorul există prin cel care primește. Cît de recunoscător trebuie să fie medicul bolnavului pe care l-a vindecat ! Nu se știe cine dă și cine primește.

Găsesc în „Limba română“ a Profesorului Sextil Pușcariu observația aceasta curioasă. Rece vine de la „recens“, proaspăt : aqua recens. Dacă însă asocierea s-ar fi făcut altfel, de pildă panis recens, atunci rece ar fi însemnat cald.

Ce căutăm în știință ? Ridicarea pînă la punctul acesta de indiferență, în care un

lucru putea fi contrariul lui. Ridicarea pînă la viață, optare. Căci viața este indiferență, nu știință, cum se spune de obicei. Viața e libertate de alegere, indiferență de alegere, posibilitate de optare. Orice știință caută să se ridice pînă la punctul în care lucrurile puteau fi și altfel. Așa cum sînt astăzi, lucrurile sînt înghețate într-un sens, într-o accepție. A te ridica pînă la viață înseamnă a căuta libertatea aceea de dincolo de îngheț.

Și mi-ar place să mă ridic pînă la punctul în care gîndirea românească nu mai e resemnare și înțelepciune. Pînă înainte de înghețul în eternitate.

Știu, asta e românescul ; rece în sensul de rece și nu de cald. Dar nu vreau să cred că e numai atît.

În zilele noastre s-ar întîmpla ceva istoric în viața României : au apărut cei dintîi care, crezînd în neamul românesc, să se arate nemulțumiți de omul românesc. Crezînd în neamul românesc. Căci altminteri, din occidentalism, au mai fost destui bonjuriști al veacului al XX-lea.

Pînă acum toți, chiar bonjuriștii veacului al XIX-lea (afară de acest mare precursor

bonjurist : Cantemir) au crezut că tot ce ne trebuie e să fim puși în anumite condiții — de independență, libertate — spre a arăta ce putem. Dar nu e destul. Au trecut prea mulți ani de anonimat peste noi ca să cunoaștem de la sine căile faptei și ale personalizării.

Dar asta e românescul, îmi spune prietenul meu V. De ce să vrei altceva ? Nu v-ați săturat de absurdul : „Croiește-ți altă soartă“ ?

Să vedem. Să vedem dacă e altă soartă. S-ar putea să fie aceeași, dar cu altă față. Cu fața dinspre lumină.

Nici o singurătate nu e mai mare ca a neamurilor. E aproape ca spaima și întinericii biblic.

Mă farmecă și îngrozește viziunea filozofică a lui V. Omul acesta are demonul inacțiunii. Și cum îl justifică ? Spunînd că numai virtualul are valoare, numai ce poate fi, și nu și ce este. Simt că e pe cale să facă

o întreagă teorie — pe care o atribuie altora, dar care în fond ține numai de propriul său demon — spre a arăta de ce are totuși sens acțiunea. Are sens, spune el, pentru a vedea prin acțiune ce puteai face. Nu interesează ce faci, ci ce poți face. Și activezi, ca să-ți vezi posibilitățile ; sau arunci pe alții în acțiune, îi ispitești și iscodești, ca să le vezi posibilitățile. Simt că aproape mă seduce filozoficește : actualul nu e dat decît pentru cunoașterea virtualului. Nu există prin sine, ci ca o luare de conștiință de sine a propriei sale inactualități. Ieșim din somn, spre a ști tot ce doarme în noi, cînd dormim. Merită un sistem de filozofie.

Dar numai atît ! Căci e altfel ; acum simt limpede că e altfel. Acțiunea nu te definește în ce erai, ci te aventurează în ce n-ai fost niciodată. Acțiunea te alterează. Ești tot ce puteai fi, și mai e un rest.

E ceva care ni se dă, e ceva care ni se va da. Realistii aceștia ai lui ce a fost, nu ai lui ce va fi ! Cum cred ei în Dumnezeu, dacă nu cred în împărăția viitoare ?

Există un risc — și pentru ei trăim. Cînd vede cît de reușit e fiul său illegitim, Augustin exclamă : „eu am pus în el numai păcatul, Doamne ; Tu ai pus restul.“ Înțelegeți ?

Tot ce e acțiune, tot ce e ieșire din somn, e
ilegitim ; dar Dumnezeu e bun și ne dă
restul. Noi punem păcatul, adică orgoliu,
sete pămîntească, voluptate, curiozitate, în-
tuneric. Dumnezeu pune restul.

Versiunea românească a fiului risipitor :
„Sfîntul Ioan era cioban tare bun la Dum-
nezeu. Într-o zi s-a rătăcit un miel. S-a în-
turnat înapoi și, căutîndu-l, a alergat după
dînsul și pe ape și pe cîmp... trei zile și trei
nopti. Cînd l-a prins, l-a luat în brațe și i-a
sărutat copitele : — Săracul, zice el, tare
trebuie să te fi durut pe tine piciorușele,
cît ai alergat. — Să fi fost altul, dintr-o dată
îl tăia. Atunci Dumnezeu l-a făcut sfînt.“

E frumos fără îndoială. Dar de ce toate
frumusețile românești trebuie să fie cu cio-
bani, cu natură și cu gingășie ?

Ori de cîte ori văd un adolescent mă gîn-
desc ce nedreaptă soartă îi e rezervată în lu-
mea contemporană. La Greci era altfel. Știu,
gurile rele ale istoriei ne-au deprins cu alt-

ceva. Dar dincolo de bîrfeli și scandaluri, e aci o **problemă**. Trebuie să simțim asta.

În fața unei fete de 18 ani, oricare înțelept al pămîntului are un plus de atenție și înțelegere. Ea există, pentru el. Acădemi-cieni și alte capete pleșuve se strîng în jurul ei și-i stau, cu o grație întîrziată, la dispoziție. (Cum și-ar bate joc de noi, la rîndul lor, Grecii !) Iar între timp, care e statutul moral al tînărului de 18 ani ? „Stăm noi de vorbă mai tîrziu“.

E adevărat, o fată e totul la 18 ani. Știe și înțelege totul. Lupta ei va fi de aci înainte să nu piardă. Și așa cum se va crispa să nu-și piardă tinerețea, tot așa se va strădui, prin cultură, experiență sau memorie, să știe tot atît cît știa, **dintr-o dată**, atunci. Recunosc, e într-un sens mai interesantă. Dar numai într-un sens. Căci ea n-are viitor, iar dacă iubești viitorul, tînărul e mai interesant.

Să-l lași să se apropie de tine, sau să te apropii tu de el. Să-i iei în mîină sufletul și să i-l joci, ca pe un pumn de grîu : are greutate ? e bun de sămînță ? Și să fii, dacă poți, nu cel care încearcă să mai culeagă ceva ; ci ploaia, ploaia aceea de toamnă, care nu știe nimic despre culesuri...

Școala. Școala asta. Nu știu dacă am s-o fac vreodată. Dar mi-ar place ca la sfârșitul vieții să pot spune : nici nu am făcut altceva.

Revăd tot Jurnalul. Ce încheie el, în fond ? Numai două lucruri, două mituri proprii : mitul Școlii și mitul Fratelui. Și poate că nu sînt nici măcar două, ci e unul singur. Căci sînt eu însumi Fratele, care caută, prin Școală, împăcarea cu lumea : cu fiii ce vin, cu fiii ce pleacă în lume..?

DESPRE ERATA

Ce înduioșători sînt autorii aceștia, care-și închipuie că tot dezastrul vine de la înlocuirea unei virgule prin punct și virgulă. Îi vezi implorînd pe cititor să considere că :

La pag. 56, rînd 16 de sus, începe fragment nou.

La pag. 59, rînd 1 de sus e : Simmel, nu Limmel.

La pag. 87, rînd 4 de jos e : „ele nu sînt el“, în loc de „ele nu sînt“.

La pag. 96, rînd 9 de jos, e : „stărul“, în loc de „stă“.

La pag. 110, rînd 8 de sus, e : „obiectului“ nu „obiectivului“. *

ca și cum n-ar fi, în cărțile lor, o ratare mai adîncă. Dar ce sînt cărțile altceva decît acte de viață, în timp ce viața însăși e o însușire de gesturi ratate, o risipă de ratări, pînă ce, într-o zi, un singur gest, unul singur, obține ceea ce au aproximat toate celelalte. O, de-am putea atunci să ne înfățișăm înaintea ta și-a înfricoșatei tale judecăți, cititorule, cinstitorule, cîrtitorule...

* E vorba despre erori aflate în paginile ediției originale (n. red.).

Tehnoredactor : FLORIAN SAPUNĂRESCU

Format carte 32/70 \times 100. Coll tipar 4. Apărut 1990

**Comanda 8/90
Combinatul Poligrafic București
ROMÂNIA**

COLECȚIA

ISBN 973-28-0170-0

Lei 6

HUMANITAS